

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

2023

Bc. et Bc. Alexandra Harabišová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. et Bc. Alexandra Harabišová

**Uplatnění literárních žánrů utopie a dystopie v literární výchově
na 2. stupni ZŠ**

Olomouc 2023

vedoucí práce: Mgr. Jana Sladová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré prameny a zdroje informací, které jsem k sepsání této práce použila.

V Brně dne

.....

Bc. et Bc. Alexandra Harabišová

Na prvním místě bych chtěla poděkovat paní doktorce Janě Sladové za odborné vedení mé diplomové práce, poskytování rad a vstřícný přístup. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, partnerovi a přátelům za jejich trpělivost a podporu při psaní této práce i během celého studia.

Obsah

Úvod	7
1 Terminologie	9
1.1 Utopie a její historický vývoj.....	9
1.2 Dystopie a její historický vývoj	11
2 Utopie a dystopie jako literární žánry	13
2.1 Utopie jako literární žánr	13
2.2 Dystopie jako literární žánr.....	15
2.3 Vztah utopie a dystopie.....	16
2.4 Vztah antiutopie a dystopie.....	17
3 Utopie a dystopie v české literatuře	18
4 Uplatnění žánrů dystopie a utopie v literatuře pro děti a mládež	21
5 Struktura dystopických děl	23
5.1 Společné rysy dystopických děl.....	25
5.1.1 Prostor.....	25
5.1.2 Čas	26
5.1.3 Atmosféra	26
5.1.4 Děti a výchova	26
5.1.5 Společnost.....	27
5.1.6 Město	28
5.1.7 Jazyk	29
5.1.8 Překročení hranic	29
5.1.9 Protagonista	30
6 Charakteristika vybraných beletristických titulů	31
6.1 Syn – Lois Lowry	31
6.1.1 Znaky dystopie	31
6.1.2 Dějová linie	32
6.1.3 Vypravěč a charakteristika postav	33
6.1.4 Kompozice a časoprostor.....	34
6.2 Zákon jednoho – Ashley a Leslie Saunders	35
6.2.1 Znaky dystopie	35
6.2.2 Dějová linie	36
6.2.3 Vypravěč a charakteristika postav	38
6.2.4 Kompozice a časoprostor.....	39

6.3	Bez Šance – Neal Shusterman	40
6.3.1	Znaky dystopie	40
6.3.2	Dějová linie	41
6.3.3	Vypravěč a charakteristika postav	43
6.3.4	Kompozice a časoprostor	43
7	Vybrané metody pro práci s textem.....	44
8	Metodické náměty pro využití žánrů utopie a dystopie ve výuce	48
8.1	Dárce – Lois Lowry	49
8.1.1	Pracovní list č. 1	49
8.1.2	Pracovní list č. 2	52
8.2	Syn – Lois Lowry	54
8.2.1	Pracovní list č. 3	54
8.2.2	Pracovní list č. 4	56
8.3	Bez šance – Neal Shusterman	58
8.3.1	Pracovní list č. 5	58
8.3.2	Pracovní list č. 6	61
8.4	Zákon jednoho – Ashley a Leslie Saunders	63
8.4.1	Pracovní list č. 7	63
8.4.2	Pracovní list č. 8	66
	Závěr	68
	Literatura	70
	Seznam obrázků.....	74
	Přílohy	75
	Anotace	100

Úvod

Dystopický žánr, který se stal populárním v polovině 20. století, kritizoval utopické představy o světě a varoval před možnými katastrofami, ke kterým lidstvo směřuje. Představy o konci světa, nadvládě technologií nebo odlidštěné společnosti způsobily, že se tento žánr stal vyhledávaným také mezi žáky základních a středních škol. Mladší čtenáři v těchto knihách nalézají odpovědi na některé otázky týkající se budoucnosti lidstva, ale také náměty k přemýšlení nad dalším vývojem společnosti. Žánry utopie a dystopie se tak staly nedílnou součástí literární výchovy, a díla nesoucí znaky těchto žánrů postupně zaplňují poličky školních knihoven.

Cílem diplomové práce je vytvoření metodických návrhů a pracovních listů, které se zaměřují na utopický a dystopický žánr v literatuře pro děti a mládež, a lze je využít v hodinách literární výchovy na 2. stupni základních škol.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretické části se věnujeme v sedmi kapitolách, praktické části je věnována kapitola osmá. Vzhledem k tomu, že pojmy utopie a dystopie byly v počátcích svého vzniku spojovány s filozofickým myšlením, v první kapitole na ně nahlížíme jako na filozofické koncepty, které definujeme a poté nastiňujeme jejich vývoj. Následně se jimi dále zabýváme jakožto literárními žánry. Toto propojení pro nás bylo důležité v souvislosti s pochopením některých charakteristických znaků obou žánrů. V této kapitole se zabýváme také rozdíly mezi utopií, dystopií a antiutopií, pokoušíme se o vymezení hranic těchto žánrů a o vystižení jejich společných a rozdílných rysů. Třetí kapitola pojednává o utopii a dystopii v české literatuře a seznamuje čtenáře s významnými českými autory, kteří se na rozvoji obou žánrů v české literatuře podíleli. Ve čtvrté kapitole se zabýváme uplatněním obou žánrů v literatuře pro děti a mládež, seznamujeme čtenáře s některými současnými trendy v literatuře pro děti a mládež a představujeme některé autory, kteří se dětskou dystopickou a utopickou literaturou zabývají.

Pátá kapitola je věnována některým znakům, které se v dystopické a utopické literatuře opakovaně objevují. V šesté kapitole se již věnujeme samotné charakteristice vybraných beletristických titulů, konkrétně dystopiím Lois Lowry *Dárce* (2014) a *Syn* (2022), prvnímu dílu dystopické série Neala Shustermana *Bez šance* (2020) a dystopickému románu autorky Ashley a Leslie Saunders *Zákon jednoho* (2020). Jednotlivé beletristické tituly jsme nejdříve charakterizovali po stránce obsahové, vyhledali jsme dystopické

znaky, které se v dílech objevují a poté jsme se zaměřili na charakteristiku postav, vypravěče, kompozice a časoprostoru. Sedmá kapitola je věnována popisu vybraných výukových metod, které byly využity při přípravě pracovních listů.

Druhá část diplomové práce je složena z osmi metodických návrhů, ke kterým bylo vytvořeno osm pracovních listů. Metodické návrhy obsahují podrobný popis jednotlivých úloh a jejich možná nebo správná řešení, a tvoří tak komplexní materiál využitelný v literární výchově na druhém stupni. Jednotlivé úlohy vycházejí především z práce s textem a rozvíjí tak tvořivost a čtenářskou gramotnost žáků. V tomto ohledu spatřujeme také potenciál této diplomové práce, která by mohla sloužit nejenom jako zdroj informací o utopickém a dystopickém žánru, ale především jako zdroj inspirace, vhodných textů a pracovních listů, které lze využívat ve výuce literatury na 2. stupni ZŠ.

1 Terminologie

Ještě dříve než utopie a dystopie pronikly do literatury, hrály důležitou roli ve filozofii a dějinách myšlení. Nejdříve se tedy pokusíme o definici těchto pojmů jako filozofických konceptů, nastíníme jejich historický vývoj, a poté se jimi budeme zabývat jakožto literárními žánry.

1.1 Utopie a její historický vývoj

Termín utopie vznikl z řeckého slova *ú-topos* (*ú* = ne; *topos* = místo), což v překladu znamená žádné místo neboli nikde. Podle Pavlové (Pavlova, 2022, s. 13) je utopie „*řízené a předem plánované vylepšení lidstva a civilizace.*“ V sociologické encyklopedii je utopie definována jako „*vize a popisy života v ideálním státu, v ideální společnosti*“ (Mucha, 2020). Definice jiných autorů se příliš neliší. Utopie je vždy popisována jako neurčité, avšak dokonalé místo s ideální společností a pevně stanovenými zákony, jejichž dodržování je vymáháno vůdcem či elitní skupinou lidí.

Ačkoliv se za kolébku utopie považuje Anglie, můžeme některé utopické rysy spatřovat již v dílech antických filozofů. „*Myšlenkové pravzory utopie vytvořili v antice Euhémeros, Iambulos, Lúkianos a především Platón v Ústavě (líčení ideální obce Kalliopolis bylo součástí pojednání o zákonech obce, která měla být založena na Krétě), později pak Aurelius Augustinus ve spise O státě božím*“ (Mocná a Peterka, 2004, s. 667). Pojem utopie se poté poprvé objevuje v 16. století v díle Thomase Mora *Utopie* (1516). Thomas More své dílo nejdříve pojmenoval *Eutopia* neboli dobré místo (Pavlova, 2022). Autor v knize velmi detailně popisuje život i fungování jednotlivých zákonů na ostrově. Můžeme si všimnout, že mnoho motivů a znaků, které se v *Utopii* objevují, najdeme i v současné utopické či dystopické literatuře. Thomas More se tak stal nejen zakladatelem utopického žánru, ale také inspirací pro žánr dystopický.

V renesančním období přispěly k rozvoji utopického myšlení také zámořské objevy exotických zemí a záliba v cestopisech a denících. Autoři v těchto dílech popisovali objevené ostrovy či části kontinentů, které byly ve středověku prozkoumávány evropskými námořníky. Z tohoto období se dochovaly utopické spisy některých filozofů. Jedná se například o *Sluneční stát* Thommase Campanelly z roku 1623, nebo *Nová Atlantis* Francise Bacona z roku 1627 (Pavera a Všeticka, 2002). Na přelomu 18. a 19. století začaly vznikat experimentální projekty, jejichž cílem bylo uskutečnění utopické

ideologie. Jedním z příkladů takovéto komunity je projekt Roberta Owena, který vznikl v polovině 19. století ve Spojených státech pod názvem *Nová Harmonie*. V následujícím století následovaly další projekty, které se měly stát vzorem utopických společností (Pavlova, 2022). V 19. století se začíná utopie diferencovat, a k nově vzniklým utopiím řadíme například utopický socialismus nebo technickou utopii. V novověku přichází se svou definicí utopie maďarský filozof a sociolog Karl Mannheim. Ten utopii nevnímá jako statickou, nýbrž jako úsilí o realizaci představ. Mannheim (1991, s. 237-238) tvrdí, že skutečný obraz světa, tj. *topie*, je „*protkán i představami, jež je třeba označit jako bytí transcendující, neskutečné, protože v příslušném životním řádu nemohou svými obsahy nikdy dosáhnout účinnosti [...]*.“ Utopie v Mannheimově pojetí je neuskutečnitelná vždy jen v určitém řádu nebo stupni bytí. Nevylučuje však, že to, co se nám nyní může jevit jako utopie, se může v budoucnu stát realitou. Podobný pohled na uskutečňování utopických myšlenek má i Mlynář (2014, s. 12), který možnou uskutečnitelnost utopické koncepce představuje na politických koncepcích „*[...] samostatné Československo (nebo projekt Evropské unie) byly na jistém stupni svého vývoje bezpochyby určitými horizonty naděje, imaginárními a utopickými koncepcemi, plně odpovídajícími výše formulované definici utopie.*“ Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se však již nejednalo o utopickou představu budoucnosti, ale o realitu. Utopie dle těchto myslitelů tedy vyplývá z určitého stupně bytí, a je tak možné, že „*utopie dneška se mohou stát skutečnostmi zítřka*“ (Mannheim, 1991, s. 224).

Na počátku 20. století přestává být utopie vnímána jako předloha dokonalé společnosti, a více se zdůrazňuje obava z technického pokroku a odlidštění civilizace. Utopie tak v moderní době začíná postrádat svou jinakost a začíná být vnímána jako předzvěst společenské reality. V tomto století také dochází k rozvoji antiutopického a dystopického myšlení. Ačkoliv antiutopie a dystopie i nadále pracují s utopickými myšlenkami, zaměřují se především na budoucnost, ke které utopická společnost směřuje (Mocná a Peterka, 2002). Od konce 20. století začala popularita utopických koncepcí vzhledem ke globalizaci a proměně společnosti klesat. V moderním světě, který je protkán komunikačními technologiemi, nezbylo místo pro tradiční utopickou koncepci v podobě izolovaných společenství. Také na samotný pojem utopie se v dnešní době nahlíží jinak než v minulosti. Utopie má v současném pojetí spíše pejorativní nádech a bývá vnímána jako něco neuskutečnitelného, vysněného a nereálného. Na druhou stranu lze utopické myšlení vnímat jako inspiraci do budoucnosti či poučení se z minulosti. I v dnešní době

se setkáváme s utopickými koncepcemi, které hledají něco nového, a naplňují tak lidskou touhu po dokonalejší společnosti, čímž přispívají k jejímu dalšímu vývoji (Mlynář, 2014).

1.2 Dystopie a její historický vývoj

Dystopie, kterou Pavlova (2022, s. 13) nazývá „*mladší sestrou*“ utopie, se stala populárním tématem v polovině 20. století. Dystopie reaguje na společenské nebo politické situace a v různých dobách se zaměřuje na aktuální témata. Všechna se však týkají katastrof, která mají v budoucnu nastat a jsou neodvratná. Jedná se například o problematiku klimatických změn, přelidňování planety nebo globální katastrofy.

Definovat dystopii je i dnes velmi problematické, protože neexistuje jednoznačná definice. Vedle dystopie navíc existují také další pojmy, které jsou dystopii velmi podobné. Jedná se o „*negativní utopii, utopickou satiru, kvaziutopii, pseudoutopii nebo metautopii*“ (Pavlova, 2022, s. 10). Pojem dystopie pochází z řeckého slova *dystopos* (*dys* = špatný; *topos* = místo), a můžeme ji tedy pokládat za opak utopie. Můžeme říci, že dystopie již ve svém názvu nastiňuje svůj negativní charakter. Někteří autoři používají jako synonymum k dystopii také termíny *kakotonie*, *antiutopie*, *kontrautopie* nebo *negativní utopie*. I přes snahy některých autorů o rozlišení těchto termínů zatím nedošlo k jejich terminologickému ustálení.

Termín dystopie byl poprvé použit anglickým filozofem Johnem Stuartem Millem, avšak stejně jako u utopie, nalézáme kořeny dystopie už v antice. Aristoteles byl jeden z prvních myslitelů, který vyjádřil požadavek kriticky zkoumat a analyzovat utopie a vznikající koncepce státu (Mlynář, 2014). Mezi první ryze dystopická díla můžeme řadit román Henryho Nevilla *The Isle of Pines* (1668). Příběh, který vznikl v době *Utopie* Thomase Mora a *Nové Atlantis* Francisa Bacona, se zdá být zpočátku idylický, avšak postupně porušuje pravidla utopické společnosti (Martinuzzi, 2021). Mezi autory, kteří významně přispěli k založení nebo rozšíření dystopie, patří například Jevgenij Ivanovič Zamjatin (*My*, 1921), George Orwell (*1984*, 1949) nebo Aldous Huxley (*Konec civilizace*, 1932). K největšímu rozmachu dystopického myšlení dochází na přelomu 19. a 20. století (Duffková, 2017). Dystopie zachovává obraz ideální společnosti navržený utopií, ale poukazuje na její možné negativní dopady na společnost. Hlavní funkcí dystopie však není pouhá kritika jednotlivých myslitelů či představ autorů utopických děl, ale varování před desinterpretací těchto představ. Dystopie tak varuje před budoucí katastrofou, která může vyplynout z nepochopení či zneužití utopických idejí (Naxera et al., 2015).

Dystopie se poté diferencují na antiscientistické, antitechnologické nebo futurologické. Nejčastěji mají dystopie podobu „*utopie času, kdy upozorňují na to, co se může vyvinout z dnešní situace dané společnosti*“ (Duffková, 2017).

2 Utopie a dystopie jako literární žánry

Utopie a dystopie pronikly velmi rychle také do beletrie, kde se staly populárními a čtenými žánry nejen v literatuře pro dospělé, ale také pro děti a mládež. Ve 21. století se stala dystopie vyhledávaným žánrem v *Young Adult* literatuře a začala vznikat díla, která získala řadu literárních ocenění.¹

2.1 Utopie jako literární žánr

Mocná a Peterka (2004, s. 666) definují utopický žánr jako „*žánr fantastické literatury líčící alternativní model společenského uspořádání v pomyslné zemi.*“ Podobně na utopii jako na žánr pohlíží i Pavera a Všeticka (2002, s. 366), kteří utopii rovněž řadí k didakticko-fantastické literatuře, v níž autor líčí „*ideální společenské poměry ve vymyšlené zemi.*“

Utopická díla se vyznačují podobnou výstavbou a strukturou. Funkce utopických děl spočívá ve formování čtenářovy osobnosti, v rozvoji jeho fantazie a myšlení, což vede k jeho konfrontaci s daným dílem. Čtenářova kritika je nejčastěji směřována na uniformní společnost, organizovanost a pravidla dané společnosti, která bývají v rozporu se svobodou a právy jedinců žijících ve společnosti. Mocná a Peterka (2004, s. 666-667) rozlišují tři druhy utopických děl podle jejich myšlenkového ladění. První z nich je utopie vážná neboli klasická, kterou představuje *Utopie* Thomase Mora. Tato tradiční utopie plní především výchovnou funkci a líčí fungování ideálních společenství. Druhým typem je utopie komická neboli satiricko-parodická, jejímž představitelem je Jonathan Swift a jeho *Gulliverovy cesty*². Komické utopie vznikaly především po renesanci a jsou pro ně typické detailní popisy exotických a neskutečných zemí a jejich obyvatel. Pro tato díla je charakteristické karikaturní a satirické zobrazování soudobé společnosti. Posledním druhem je negativně laděná utopie, která bývá nazývána antiutopii či dystopii.

Ačkoliv se o utopiích mluvilo již v antice, utopie jako literární žánr je dle Pavlové (Pavlova, 2022, s. 14) „*produktem renesanční doby.*“ Jak jsme již dříve zmiňovali,

¹ Jako příklad uvádíme dílo *Nová planeta* (Martin Vopěnka), které vyhrálo Zlatou stuhu v roce 2016 v kategorii beletrie pro mládež. Román *Truhla času* (Andru S. Magnason) vyhrál Zlatou stuhu v roce 2022 za překladovou část. Nesmíme opomenout ani román *Dárce* (Lois Lowry), který získal vedle řady ocenění také prestižní cenu Johna Newberyho za literaturu pro děti a mládež.

² Pavera a Všeticka (2002) ve svém *Lexikonu literárních pojmů* řadí román *Gulliverovy cesty* k antiutopickému žánru. Příčinou je především nejednoznačnost obou žánrů a splývání některých jejich znaků.

fundamentálním dílem tohoto žánru je *Utopie* Thomase Mora. V díle se setkáváme s fiktivním námořníkem Raphaelem Hythlodaiem, který Morovi vypráví o ostrově zvaném Utopia. Kolem pevniny, kterou král Utopus dobyl, nechal prokopat průliv a vznikl tak ostrov obklopený mořem. Na ostrově je čtyřicet pět měst, která se řídí stejnými zákony, mají stejné rozvržení a také podobný vzhled. More nazývá ostrov Utopia a jeho obyvatele pojmenovává Utopijští. Všichni obyvatelé ostrova se vyučují jako rolníci a poté si mohou vybrat další řemeslo, které se naučí. Lovění zvěře, které je dle Utopijských nevhodné svobodným občanům, je přenecháno do rukou otroků. Obyvatelé Utopie žijí ve štěstí a radosti, protože se nemusejí strachovat o své živobytí, práci nebo chudobu. Na první místo staví More rodinu, avšak ani ta se nemůže rozrůstat bez omezení. Přelidnění obcí či samotného ostrova řeší přesunutím části obyvatelstva do jiného kraje, kde je mnoho neobdělané půdy. Vládu nad ostrovem má panovník navržený lidem a volený zástupci lidu. Panovník nemá neomezenou moc, ale radí se se senátem. Zajímavou kapitolou v knize je možnost cestování do jiných měst. Obyvatelé musejí mít pro cestování speciální povolení od vladaře, bez kterého by je stihl trest, nebo dokonce otroctví (More, 2019).

V renesančním období, jak již bylo dříve zmíněno, vedly k rozkvětu utopického žánru zámořské objevy a touha objevovat neznámé krajiny. I proto bývají utopická díla z tohoto období často doplněna o mapy nebo ilustrace, které zobrazovaly nově objevený svět (Martinuzzi, 2021). Utopická díla se zaměřovala na popisy ideálních společenství a utopických míst, které byly objevovány různými cestovateli až do 19. století. Tato díla mívala podobnou strukturu a nebývala příliš dějová. Spíše než o románech či prozaických dílech, hovoříme v tomto období o utopických traktátech a esejích (Hodrová, 1987). Utopie v renesančním období však pronikala také do dalších vrstev literatury. S utopickými znaky se můžeme setkat také v díle básníka Voltaira, který ve své povídce *Candide* vytváří utopickou zemi Eldorádo, prostřednictvím které popisuje, jak by podle něj mohl vypadat ideální svět (Loučimová, 2015). Ve 20. století pak s příchodem nových trendů dochází k rozostření hranice mezi jednotlivými žánry. Utopie přebírá některé znaky sci-fi či fantasy literatury a vzhledem k nejednoznačnosti těchto žánrů bývají některá utopická díla řazena do vědeckofantastické literatury (Hodrová, 1987).

Pavlova (2022, s. 28) se ve své knize *Světy antiutopické a dystopické literatury* zabývá myšlenkou „*zda v moderním světě je, či není místo pro utopie.*“ Její pochybnosti

vycházejí z tvrzení, že utopická díla vedou svým zobrazením dokonalého fikčního světa čtenáře k jisté konfrontaci s jeho neideálním reálným světem. Čtenář tak může nabýt pochybností o tom, jestli by svět, ve kterém žije, nemohl být o něco lepším a dokonalejším, než ve skutečnosti je.

2.2 Dystopie jako literární žánr

Dle Pavlové (Pavlova, 2022) se o dystopii jako o literárním žánru začíná hovořit až po 2. světové válce. V českých zemích dlouhou dobu převládal termín antiutopie po vzoru sovětské literatury. Dnes bývá dystopický žánr, stejně jako ten utopický, řazen k fantasy nebo sci-fi a bývá spojován s literaturou o katastrofách nebo apokalypse. Dystopie obsahuje témata a motivy utopické literatury, ale nezobrazuje utopii jako řešení společenské situace, nýbrž jako zdroj možných problémů. Vzhledem k tomu, že dystopie většinou vycházejí z utopických představ o dokonalém uspořádání společnosti, bývají často definovány jako opak utopie.

Podobně k zařazení a definici dystopického žánru přistupuje i Naxera (et al., 2015), který dystopii chápe jako „projekci tzv. ideální společnosti, v jejíž konstituci je implicitně obsažen kritický prvek.“ Pesimistické prvky a kritiku přemechanizovaného utopického světa můžeme spatřovat v dílech od poloviny 18. století. V první polovině 20. století začal do literatury pronikat žánr antiutopie, jehož představiteli byli například Jonathan Swift (*Gulliverovy cesty*, 1975), Aldous Huxley (*Konec civilizace*, 1932), George Orwell (1984, 1949) nebo Karel Čapek (Pavera a Všetická, 2002). Dystopická literatura se v tomto století vyznačovala strachem z možného nebezpečí technologického pokroku a mechanizace. Asi nejvýznamnějším dílem této doby je dystopický román *My* (1920) od ruského spisovatele Jevgenije Zamjatina. „Jedná se o příběh, který se skládá z jednotlivých záznamů o životě běžného občana v uměle vytvořeném ráji“ (Pavlova, 2022, s. 52). Román dlouho čekal na své vydání, byl cenzurován, odmítán a první úplná verze byla otištěna v New Yorku v roce 1952 (Pavlova, 2022). Zamjatin je některými považován za tvůrce dystopického žánru a vzorem pro další autory (inspiroval se jím například George Orwell při psaní svého románu *1984*). Polská bohemistka Czaplínská (2001) považuje za první antiutopii román Jana Weisse *Dům o tisíci patrech* (1964), avšak prvky antiutopie spatřuje již v díle Jana Amose Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* (1631). Fakt, že k sobě mají utopie a dystopie velmi blízko a že disponují stejnými znaky, dokládá i samotné dílo J. A. Komenského. Neff (Adamovič, 1995, s. 12) vnímá *Labyrint*

světa a ráj srdce jako první utopii v české literatuře, avšak „*agresivně zaměřenou proti vnějšímu světu.*“

Popularita dystopického žánru neklesá ani ve 21. století. V současné literatuře se dystopie hojně objevuje v dílech určených pro dospívající čtenáře a mnohá díla nabývají na popularitě také díky filmovému zpracování.

2.3 Vztah utopie a dystopie

Z předchozí charakteristiky obou termínů vyplývá, že dystopie vznikla vymezením se vůči utopii. I přesto, že se utopie a dystopie od sebe v mnoha ohledech liší, nalezneme mezi těmito žánry i několik společných znaků. Utopie i dystopie vycházejí z deskripce fiktivních společností. Rozdíl je však v tom, jak k popisu oba žánry přistupují. Zatímco utopie popisují ideální a dokonalou společnost, dystopie zobrazuje kritiku utopických představ a vyzdvihuje motivy rovnosti či svobody ve společnosti. Zatímco utopická společnost je zmechanizovaná, ta dystopická proti dehumanizaci revoltuje (Naxera et al., 2015). V dílech, kterými se budeme v této práci blíže zabývat, dystopie vždy vychází z utopické společnosti, a nese tak společné znaky a motivy utopického žánru. Na začátku každého příběhu je představena utopická společnost, která nese prvky totality nebo je přímo totalitní. Celkové ladění příběhu se velmi rychle mění na pochmurné a utopické ideje se velmi rychle začnou měnit na dystopické.

Významný rozdíl v obou žánrech nalézáme v charakteristice hlavního hrdiny. Hrdinové utopických děl jsou často cestovatelé, kteří během své plavby ztroskotají na moři a ocitnou se náhodou v utopické společnosti (Mocná a Peterka 2004). Raphael, protagonista Morovy *Utopie*, s nadšením popisuje ostrov se všemi jeho zákony i nařízeními, které musejí obyvatelé dodržovat, aby žili spokojeně a šťastně. Protagonista danou společnost nekritizuje, ale považuje ji za ideální. Oproti tomu hlavní hrdinové dystopických děl se v daném společenství narodili, nepřijímají utopické vize o fungování společnosti a mají tendenci se proti těmto totalitním představám bouřit. Z dystopických děl, kterými se budeme v této práci zabývat je patrné, že dystopie přejímá motivy utopických děl, avšak většinu z těchto motivů podrobuje negativní kritice.

2.4 Vztah antiutopie a dystopie

Ačkoliv se dystopie do značné míry inspirují utopickými znaky, rozdíly mezi utopickými a dystopickými romány jsou znatelné. Těžší je to s vymezením vztahu mezi dystopií a antiutopií, která bývá mnohdy chápána jako synonymum k dystopii. Rozdíly mezi antiutopií a dystopií se zabývá například publicistka a překladatelka Olga Pavlova (2022), která vnímá jako zásadní rozdíl mezi oběma žánry motiv naděje. V antiutopické literatuře se hlavní hrdina i přes veškeré snahy nedokáže vymanit z utopie, dystopická literatura však poskytuje čtenáři určitou naději na změnu nedemokratického systému. Antiutopie tedy „slouží jako varování před sociálním stavem, kterému je nutné se vyhnout“ (Pavlova, 2022, s. 37). Rozdíly v antiutopických a dystopických dílech spatřujeme také v pojetí osudu hlavního hrdiny. Protagonisté dystopií a antiutopií revoltují a různými metodami bojují proti nedemokratické společnosti. Zatímco záměr dystopických hrdinů končí většinou pozitivně, vzpoura antiutopického hrdiny končí jeho neúspěchem (Czaplińska 2001).

Polská bohemistka Jonna Czaplińska (2001, s. 738) chápe antiutopii jako diskusi s utopickými vizemi, zatímco pojmem dystopie označuje prózu, která se stala „*alegorií komunismu*.“ V polské literární teorii se dystopie vytvořila jako podžánr antiutopie. Vzhledem k tomu, že dystopie byla pouhou narážkou na komunismus, je dle autorky žánrem minulé doby. Ačkoliv největší rozmach antiutopických a dystopických textů přišel právě ve 20. století, kdy autoři reagovali na politické a sociální změny, nelze si nevšimnout, že i po pádu komunistických režimů zůstaly znepokojující jevy, které se staly námětem pro další dystopická a antiutopická díla. Pavlova (2022) mezi tato témata řadí problémy a strachy soudobé společnosti, kterými byl strach z opětovného nástupu totalitních režimů, obavy z technického pokroku či nekontrolovatelných nemocí. Na rozdíl od Czaplińskiej, Pavlova (2019, s. 112) nevnímá dystopii jako podžánr antiutopie, nýbrž jako „*širší kulturní fenomén zahrnující umělecká díla (filmy, komiksy atd.)*.“

3 Utopie a dystopie v české literatuře

Vzhledem k tomu, že se utopický žánr v české literatuře příliš neuplatňuje, je velmi obtížné nalézt česká ryze utopická díla. Klasická utopie se z části objevuje v dílech Jana Amose Komenského *Škola na jevišti* (1656), nebo již ve dříve zmíněném díle *Labyrint světa a ráj srdce* (1623). Utopické motivy nacházíme také v díle Jakuba Arbese *Newtonův mozek* (1879). Ačkoliv autor v díle pracuje s typickým utopickým tématem a za pomoci stroje času představuje čtenáři dějiny lidstva, setkáváme se zde poprvé s utopií, která není pozitivní, ale představuje jisté varování před technickými vynálezy. K utopii komické bychom mohli zařadit romány Svatopluka Čecha *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce* či *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století* (1888). Svatopluk Čech v románech satiricky vykresluje soudobé české měšťany. V obou románech autor uplatnil postupy, které se staly příznačnými pro českou satirickou utopii.³ Po utopiích Jakuba Arbese a Svatopluka Čecha se utopický žánr v české literatuře neobjevuje až do 20. století. Před první světovou válkou se začínají objevovat vědeckofantastické romány a v roce 1908 vychází román Josefa a Karla Čapkových s názvem *Systém*, který však nese prvky utopie negativní (Hodrová, 1987).

Jinak tomu není ani ve 20. letech, kdy vlivem mechanizace a technického pokroku vznikají díla, která sice nesou utopické prvky, ale v dnešní době spadají spíše do žánru dystopického, či antiutopického. Jedná se například o díla Karla Čapka, Jiřího Haussmanna či Jana Weisse, o kterých budeme mluvit v souvislosti s rozvojem dystopického žánru v českých zemích. V této době dochází zároveň ke splnutí utopického žánru se žánrem vědeckofantastickým. Přesto, že i v současnosti vznikají díla, která nesou určité charakteristické rysy utopického žánru a čerpají z jeho motivů i témat, nelze je řadit vzhledem k prolínání žánrů do ryze utopické literatury. Touto problematikou se budeme dále zabývat u analýzy vybraných děl, skrze které je patrné, že ačkoliv autoři čerpají z utopické literatury, převládá v díle jiný žánr, většinou dystopického, či sci-fi charakteru.

O definici dystopie v české literatuře se pokusil například Krejčík (2019, s. 26), který uvádí, že „základní kritérium, podle kterého určujeme dystopické texty, je jejich politická angažovanost a antikomunismus či antistalinismus.“ Dystopické prvky pak můžeme

³ Hovoříme například o kontrastu mezi světovými událostmi a životem obyčejného člověka, který má mnohdy pocit, že se ho žádné dějiny netýkají (Hodrová, 1987).

v české literatuře spatřovat už v meziválečné tvorbě, ještě před pojmenováním samotného žánru. Dle Krejčíka (2019, s. 52) se jedná o díla Jana Weisse (*Dům o tisíci patrech*, 1929), Karla Čapka (*R.U.R.*, 1920; *Továrna na absolutno*, 1922; aj.) nebo Jiřího Hausmanna (*Velkovýroba cnosti*, 1922) a tito autoři dle něj „předběhli svou dobu.“ Krejčík (2019) spatřuje úskalí české dystopie v rozdílných zkušenostech východní a západní literatury. Autoři, kteří měli zkušenost s totalitním režimem, přistupovali k dystopii odlišně a reflektovali v dílech své vlastní prožitky. České dystopie se navíc lišily také svým pohledem na protagonistu, který nebýval zobrazován jako hrdina. Jeho revolta byla často jen sobeckou záležitostí, a mnohdy jediným východiskem, jak v totalitním režimu přežít. Díla, která vznikala v době komunistické vlády, bývala zakazována a nesměla být oficiálně vydávána. Mezi tato díla patří například román *Maso* od Martina Harníčka, který vyšel v roce 1981 v exilu a českého vydání se dočkal v roce 1991, nebo román *Invalidní sourozenci* spisovatele Egona Bondyho, který vznikl už v roce 1974, ale oficiálně vyšel až v roce 1991. Rozdíly nenajdeme pouze mezi východní a západní dystopickou literaturou, ale také mezi starší a novou českou dystopií. Starší česká dystopicky laděná díla sice obsahovala varování před možným vlivem totalitních režimů, ale díla, která vznikala v komunistickém Československu zobrazovala totalitní realitu a přímou zkušenost autora. V tomto období také nenajdeme nábožensky laděné dystopie (viz *Továrna na absolutno* od Karla Čapka), které byly častým tématem starší české dystopické literatury (Krejčík, 2019).

V poválečném období se česká dystopie dále vyvíjela, avšak vzhledem k nastupujícímu totalitnímu režimu poněkud skrytě. Jedním z prvních autorů, který se pokusil o kritiku totalitního režimu prostřednictvím dystopie byl Eduard Petiška ve své esejí *Cesta do země Lidivoni: neuvěřitelná dobrodružství trosečníka* (1999). Toto dílo, jako mnoho dalších, která vznikala v českých zemích ve 2. polovině 20. století, bylo cenzurováno, odmítáno a vydáno až v 90. letech. V 60. letech se česká dystopie začíná zaměřovat na vědu a varuje před možným negativním dopadem vědeckotechnického pokroku. V tomto období vzniká například román *Blažený věk* (1967) Jiřího Marka, ve kterém autor varuje před odlidštěnou a zmechanizovanou společností. V období normalizace se vznik českých dystopických děl nezastavuje, ale jejich vydávání je soustředěno především do exilové a samizdatové literatury. V tomto období vzniká již dříve zmiňovaný román Egona Bondyho *Invalidní sourozenci* (1974) nebo *Kniha smíchu a zapomnění* (1979) Milana Kundery. Mezi díla, která nesla dystopické prvky a mohla být v 80. letech oficiálně

vydávána, řadíme některé romány Vladimíra Párala (*Romeo & Julie 2300*; *Válka s mnohozvířetem*; *Země žen*). V 90. letech se dystopický žánr stává mainstreamem, a vznikají reedice některých starších děl. V dystopiích se začínají objevovat nová témata, která se zaměřují nejen na kritiku předešlého totalitního režimu, ale také na obavy z nedostatku přírodních zdrojů a rozvoje nových technologií. V tomto období vznikají romány s dystopickými prvky Jana Křesadla (*Girgal*, 1992; *Dům*, 1998), Ivy Procházkové (*Soví zpěv*, 1999), Josefa Pecinovského (*Plástev jedu*, 1990; *Juta*, 1991) nebo série *Milénium* (1992-1995) Ondřeje Neffa (Hrtánek, 2004).

4 Uplatnění žánrů dystopie a utopie v literatuře pro děti a mládež

Dystopický žánr se stal v posledních desetiletích velmi populárním žánrem a zařadil se do škatulky tzv. *Young Adult* literatury. V českém prostředí nemáme pro tento termín přesný překlad, ale volně bychom jej mohli přeložit jako *literatura pro mladé dospělé* neboli dospívající. I přesto, že se dystopie vyznačuje svou ponurnou atmosférou, nabývá u mládeže na popularitě. Dle Friedlaenderové (et al., 2022) se žánry fantasy, sci-fi a temné a záhadné příběhy stávají velmi vyhledávanými již u dětí ve věku 9-14 let. U chlapců i dívek ve věku 15-19 let se k těmto žánrům přidává také dystopie. Mezi lety 2017-2021 vzrostl zájem o fantasy a sci-fi u dětských čtenářů v průměru o 10 %.⁴ Nutno připomenout, že dystopická díla bývají velmi často zařazena právě mezi žánry fantasy či sci-fi. O oblibě dystopické literatury svědčí také množství zfilmovaných dystopických děl. Jako příklad můžeme uvést filmy *Hunger games* (2012), *Divergence* (2014), *Ready Player One: Hra začíná* (2018) nebo seriály *Brave New World* (2020) či *Příběh služebnice* (2017-2023).

Navzdory ponurnému ladění dystopických děl a jejich katastrofickému scénáři, se dystopický žánr dostává i do školních knihoven a stává se vyhledávaným žánrem mladých čtenářů. Popularita dystopického žánru tkví také v jeho genderové neutralitě a schopnosti zaujmout široké publikum. Dystopické příběhy dávají čtenářům možnost čelit svým obavám z budoucnosti, uvědomit si konečnost světa, ale zároveň poskytují i jistou naději. Ačkoliv se dystopicky laděná díla zaměřují na budoucnost a možné globální katastrofy, které mohou v budoucnu nastat, závěr knihy bývá často pozitivní. Protagonisté jsou v těchto dílech zobrazováni jako rebelové, kteří se bouří proti nastolenému režimu, a jsou často vynalézaví a odhodláni pro svou budoucnost bojovat. Jak již bylo dříve zmíněno, dystopická literatura reaguje na aktuální situaci a soudobé globální problémy, které mohou být založeny na fikci, nebo se mohou v budoucnu zcela, či částečně vyplnit.⁵ „*Klimatické změny, nárůst přírodních katastrof, pandemie,*

⁴ Vyplývá to z výzkumu České děti a mládež jako čtenáři 2021, který realizovala Národní knihovna České republiky ve spolupráci s výzkumnou agenturou Nielsen Admosphere. U dětí ve věku 9–14 let vzrostl zájem o fantasy a sci-fi z 32 % na 44 %. U mládeže ve věku 15–19 let vzrostl zájem o tyto žánry z 46 % na 57 % (Friedlaenderová et al. 2022, s. 73).

⁵ Příkladem takového díla je dystopický román argentinské spisovatelky Agustiny Bazterricy *Znamení mrtvola* z roku 2017. Román, se kterým autorka zvítězila v soutěži *Clarín Entertainment Awards*, líčí události spojené se smrtícím virem. Příběh románu byl později spojován s pandemií COVID-19, která sice neměla tak hrozivé důsledky jako ve zmíněném románu, ale byla do té doby pro lidstvo pouhou fikcí.

nedostatek vody a znečištění jsou témata dystopických textů a zároveň současnými obavami“⁶ (Finden, 2022, s. 8).

V české dětské literatuře se dystopickému žánru věnuje například Marin Vopěnka, který v roce 2012 vydal antiutopickou trilogii *Spící město*, a v roce 2015 dystopický román *Nová planeta*, za který v roce 2016 získal Zlatou stuhu (Čeňková, 2019). Ze zahraničních autorů můžeme jmenovat velmi populární sérii *Hunger Games* (2008-2020) spisovatelky Suzanne Collins, trilogii *Divergence* (2011-2013) spisovatelky Veronicy Roth, tetralogii Lois Lowry (*Dárce*, *Hledání modré*, *Posel v temném lese*, *Syn*) vydanou v letech 1993-2012 nebo díla Neala Shustermana (*Sucho*, 2018; *Bez šance*, 2007).

Něco, co se dříve zdálo nemožným, dystopickým konstruktem, se za dva roky stalo realitou (Hendrichs, 2021).

⁶ Přeloženo z originálu: „*Climate change, the increase of natural disasters, pandemics, water scarcity, and pollution are all issues raised within dystopia texts and are current-day fears.*“

5 Struktura dystopických děl

Příběhy, kterým bude věnována další část této diplomové práce, mají velmi podobnou strukturu. Je to dáno především tím, že autoři dystopických a utopických děl využívají podobné motivy a drží se obdobného schématu. Vzhledem k tomu, že ve vybraných analyzovaných dílech zásadně převažují dystopické rysy nad těmi utopickými a většina z těchto děl bývá řazena k dystopickému žánru, budeme se v dalších kapitolách věnovat především dystopickým motivům a tématům. Jak jsme již zmínili dříve, hranice utopického a dystopického žánru není jednoznačně stanovena a ani samotní autoři zabývající se touto problematikou se mnohdy neshodnou, jestli je dané dílo spíše utopii, nebo dystopií. Musíme také připomenout, že mnohé zmíněné dystopické motivy a témata bychom mohli zařadit také do utopistického žánru, vědeckofantastického žánru nebo fantasy.

O popis základní stavby dystopického příběhu se pokusil Novák (2010), který dystopický příběh rozdělil do čtyř částí:

1. Vhození do odporného světa

První část příběhu bývá věnována popisu společnosti, která nese znaky dystopické společnosti (odposlouchávání, propaganda aj.). Protagonista, který v této společnosti žije, si její nedostatky plně uvědomuje, ale zůstává s nimi smířený.

2. Odhalování pravdy

Protagonista začne uvažovat nad fungováním dané dystopické společnosti a uvědomí si její nedostatky. Dle Nováka (2010) zde dochází také k romantické zápletce, čehož jsme si však v analyzovaných dílech pro děti a mládež nevšimli.

3. Odhalení pravdy

V této části příběhu dochází k autorským úvahám či rozmluvám jednotlivých postav o podstatě světa a života. Protagonista se dozvídá pravdu o dystopické společnosti, ve které žije, a mnohdy je mu v této fázi také představena minulost čili období před nástupem dystopické společnosti.

4. Trest

Hrdina je za svou zvědavost potrestán a navrácí se zpět do první fáze. Protagonista je v této fázi často zlomený a zklamaný ze světa, ve kterém žije, ale nemůže proti němu nijak bojovat. Jak však uvádí Novák (2010, s. 8) „*Rozuzlení se může lišit dystopie od dystopie [...]*.“ V analyzovaných dystopických dílech, která jsou určena pro děti a mládež, dochází k rozuzlení příběhů ve prospěch protagonisty a celý příběh má šťastný konec.

Novák (2010) se dále zabývá stavbou antiutopického příběhu, který je stejně jako dystopie rozdělen do čtyř částí. Obě struktury se dle něj liší především v první a poslední části. V první části se protagonista ocitá ve světě, s jehož pravidly souzní a je s ním spokojen. Ačkoliv se čtenář může podívat nad jednotlivými zákony dané společnosti, protagonista si je dokáže odůvodnit a má pro ně pochopení. Následují fáze *odhalování a odhalení pravdy*, ve kterých je protagonistovi nabídnut jiný svět, který mu v počátcích přijde dokonalý, ale následně si uvědomí, že je tento svět plný nedostatků. V poslední fázi se autoři antiutopických děl snaží o „*dokázání nerealizovatelnosti utopistických představ*“ (Novák, 2010, s. 9), protagonista se navrácí do svého světa, avšak bez pocitů spokojenosti, které měl v první fázi příběhu.

Vybraná dystopická díla, jejichž analýzou se budeme v dalších kapitolách této práce zabývat, mají rovněž velmi podobnou strukturu, která se příliš neliší od té, jež navrhl Novák (2010). V úvodu příběhu je čtenáři představen protagonista, který žije v nedemokratické, zmechanizované či dehumanizované společnosti. Tato společnost může mít zpočátku utopický charakter, avšak velice brzy se začne odkrývat její pravá tvář. Jindy je protagonista ihned vhozen do dystopického světa se všemi jeho nedostatky. První zmíněný popis společnosti můžeme nalézt například v knihách *Dárce* či *Syn*, kde se čtenáři společnost zprvu jeví jako dokonalá. V knihách *Bez šance* nebo *Zákon jednoho* je naopak systém, ve kterém protagonista žije, popsán jako čistě dystopický a nedemokratický. V další části příběhu si protagonista uvědomí nedostatky společnosti, ve které žije, a rozhodne se proti systému (dříve či později) revoltovat. Vzhledem k tomu, že jsme se zabývali charakteristikou děl určených primárně pro děti a mládež, končí revolta hlavního hrdiny vždy v jeho prospěch. Hrdina se nenavrácí zpět do původní společnosti, ale zůstává v jiné, nově vytvořené a svobodné.

5.1 Společné rysy dystopických děl

V jednotlivých literárních žánrech se objevují rysy, které nejsou příznačné pouze pro jedno dílo, ale mají tendenci se opakovat v dalších dílech stejného či podobného žánru. Stejně tak dystopická díla nejsou charakteristická pouze podobnou strukturou příběhu, ale také svými motivy či znaky, které se v jednotlivých dílech objevují a mají tendenci se opakovat. Společnými motivy dystopických děl se zabývá například Olga Pavlova (2019, s. 114), která mezi společné rysy moderní dystopické literatury řadí „*petrifikaci fikčního světa a přítomnost novořeči*.“ Ačkoliv existuje velké množství znaků, které spojují jednotlivá literární dystopická díla, budeme se v následující kapitole věnovat pouze těm motivům, které jsme charakterizovali na základě přečtených a analyzovaných dystopických románů řazených do literatury pro děti a mládež.

5.1.1 Prostor

Děj dystopického románu začíná velmi často popisem utopického společenství a jeho obyvatel, kteří žijí v izolaci od vnějšího světa. Základem románu je stát, říše či město, které svými vlastnostmi připomíná ostrov (stát je obehnaný zdí, město je od ostatních měst odděleno řekou aj.). Mnohdy se děj utopických i dystopických děl odehrává na neznámých místech či exotických kontinentech. To souvisí především s rozvojem utopického žánru v období renesance. Pro renesanční utopickou literaturu bylo příznačné, že hlavní hrdina, většinou cestovatel, pocházel z reálného světa a do utopického místa se dostal svým putováním (Hodrová, 1989). Tento typ izolovaného prostředí vytváří pocit ochrany před vnějším světem, který je v dystopických dílech často líčen jako nebezpečný či nepřátelský. V některých románech si můžeme všimnout větší či menší míry soběstačnosti daného společenství. Jako příklad uvádíme romány *Syn* a *Zákon jednoho*. Oba romány se odehrávají v prostředí, jež nese ostrovní charakter. V románu *Syn* je však společenství závislé na zásobovací lodi, které město pravidelně navštěvují. Oproti tomu v románu *Zákon jednoho* je společnost izolována od okolních států i za cenu přerušování dodávek některých surovin.

Proměnami utopického prostoru, který je ve svém základu velmi podobný tomu dystopickému, se zabývala Daniela Hodrová (1989, s. 44), která rozlišuje tři typy utopického místa. První typ označuje za nerománový neboli Platónský a charakterizuje jej jako popis ideální obce. Druhý typ, morovský, obsahuje kromě popisu místa

i románový rámec. Třetí typ stojí na pomezí utopického a fantastického žánru a rozostřuje se v něm hranice mezi skutečným a fikčním světem.

5.1.2 Čas

Pokud se zaměříme na pojetí času v dystopických a utopických dílech, můžeme si všimnout změn, ke kterým došlo vlivem vývoje obou žánrů. V raných utopických dílech je děj zasazen do minulosti či současnosti. Od 18. století však dochází vlivem zrychlujícího se pokroku k přesunu utopických příběhů do budoucnosti (Hodrová, 1989). Situování děje do blízké či vzdálené budoucnosti přetrvává i v moderní dystopické literatuře. Je to dáno také tématy, kterými se dystopická literatura zabývá. Dystopie se velmi často používá jako označení pro katastrofy ekologického, politického či sociálního charakteru a bývá rovněž spojována s představou apokalypsy. Základní podstatou dystopických děl se pak stává nespokojenost protagonisty se stávající společenskou situací a varování čtenáře před možnou negativní budoucností (Pavlova, 2019).

5.1.3 Atmosféra

Jak už bylo dříve zmíněno, posláním dystopické literatury je varování před možnou budoucí katastrofou, válkou či krachem celé společnosti. Témata, kterým se dystopická literatura věnuje, jsou často temné, děsivé a negativní. Stejně tak atmosféra těchto příběhů je často pochmurná, a dystopický svět bývá zobrazován se všemi jeho nedostatky. Pavlova (2022, s. 29) zmiňuje strach a úzkost jako dvě „*nejsilnější emoce, které vzbuzují antiutopické a dystopické texty.*“ Tyto emoce si s sebou mnohdy nese také hlavní hrdina, který na strach ze své budoucnosti či budoucnosti celého lidstva reaguje revoltou proti danému systému či útekem ze společenství.

5.1.4 Děti a výchova

Zajímavým motivem utopických i dystopických děl je pohled na děti a jejich výchovu. Tento motiv pramení ze strachu z přelidnění planety a v utopických dílech bývá řešený pomocí pravidel, které určuje vedení společnosti. V dystopickém díle však řešení nebývá dokonalé a postavy často nachází skulinu, díky které mohou dané pravidlo obejít. Tato pravidla určována utopickou společností s sebou zároveň nesou vážné důsledky. V dílech Lois Lowry jsou radou starších vybrány ženy–rodičky, které přivádí na svět potomky. Děti poté putují do střediska péče o děti a následně jsou přiřazeni do rodin,

které si o ně zažádají. Každá rodina si smí zažádat pouze o dvě děti, chlapce a dívku. Již v tomto okamžiku však vznikají hned dva možné problémy, které jinak utopickou společnost mění v dystopickou. Prvním problémem je narození dvojčat, která jsou po porodu zvažena, a to slabší z dvojčat následně usmrceno. Druhým problémem je potenciální vztah rodičky k dítěti. Lois Lowry tento problém vykresluje právě ve čtvrtém románu své tetralogie *Syn*. S motivem odstraňování „nežádoucích“ dětí se můžeme setkat i v dílech *Bez šance* nebo *Zákon jednoho*. Neal Shusterman ve svém díle *Bez šance* vkládá moc nad dětmi do rukou rodičů. Ti se mohou mezi třináctým až osmnáctým rokem dítěte rozhodnout, jestli ho nechají dospět, nebo jestli ho pošlou na rozpojení. V románu *Zákon jednoho* se opět řeší problematika přelidnění planety a s ní spojené plánované rodičovství.

Rodina je v dystopických románech často vykreslena jako základní stavební prvek společnosti s cílem vychovat své (či svěřené) dítě co nejlépe, aby v budoucnu mohlo sloužit společenství a stát se další jednotkou fungujícího systému. Pocit bezpečí, který rodina dětem poskytuje je mnohdy přenechán do rukou systému, který jedinci poskytuje ochranu a další základní potřeby.

5.1.5 Společnost

Společnost bývá v dystopických románech zpočátku často zobrazována jako ideální, poskytující jedinci ochranu a rovnoprávnost. Ve skutečnosti se však jedná o nedemokratickou společnost mnohdy diktátorského charakteru. Vzhledem k tomu, že dystopická literatura varuje před možnou budoucí katastrofickou změnou společnosti, nese dystopický svět vždy některé rysy ze světa reálného. Kdyby se jednalo o pouhou fikci, čtenář by si hůře představil možné negativní dopady a nedokázal by se s protagonistou tolik ztotožnit. Protagonista bývá zároveň prvním, kdo si všimne nedokonalosti a umělosti společenství, ve kterém žije, a začne hledat z této situace východisko. V mnoha dystopických románech však zpočátku dochází k zaslepení protagonisty a k jeho „*naprostému ztotožnění se s existujícím systémem, společenskými a rodinnými funkcemi [...]*“ (Pavlova, 2019, s. 115). Tohoto jevu si můžeme všimnout například v dílech Lois Lowry (*Dárce*, *Syn*), která své protagonisty nechává zpočátku žít ve shodě se společenskými zákony.

Charakteristickým znakem dystopické společnosti může být také její uniformita a s ní související potlačování vzdělanosti, svobod a práv jedinců, či její uspořádání, které

připomíná kastovní systém, na jehož vrcholu stojí vůdce nebo vládnoucí elita. Vzdělanost jako taková je v dystopickém společenství velmi ceněna, avšak podléhá pravidlům společenství. V dílech, kterými se budeme v této práci blíže zabývat, nalézáme postavy, jejichž vzdělání či povolání je již určitým způsobem stanoveno systémem. V knize *Zákon jednoho* naopak existuje hierarchický systém v rámci vzdělávání. Studenti nosí ke své uniformě pásek, který svou barvou odpovídá jejich dosaženým výsledkům.

S tímto rozdělením společnosti souvisí také nerovnost panující mezi obyvateli. S touto nerovností se setkáváme ve většině dystopických románů. Utopická představa společnosti, že všichni obyvatelé si jsou rovni a disponují stejnými právy je v dystopické literatuře po prvních přečtených stránkách vyvrácena. Dystopický svět bojuje se stejnými problémy, jakým čelí reálný svět, avšak danou problematiku zobrazuje v mnohem větší míře. Ať už se jedná o tematiku přelidnění měst, států či planety, přírodních katastrof, politických a válečných hrozeb nebo o obavy z technologického pokroku, dystopická literatura tyto hrozby zveličuje a mnohdy přehání, ale vždy jen do té míry, aby neztratila na své věrohodnosti.

Jeden z nejvýraznějších motivů utopických děl je nutnost podřídit se dané společnosti. V utopických dílech bývá společnost popisována jako prototyp dokonalého soužití jedinců. Dokonalou společnost nalezneme také v dystopických románech. Zde se však dokonalá společnost s nulovým soukromým vlastnictvím stává problémem. Zatímco v utopii je uniformita žádoucí, v dystopii autor poukazuje na jednotvárnost jako na možný negativní rys. Tento problém nalézáme například v obou dílech Lois Lowry *Dárce* a *Syn*, nebo v díle *Zákon jednoho* od autorek Ashley a Leslie Saunders. V utopické společnosti také platí určitá pravidla, kterými se každý občan musí řídit. Za porušení pravidel bývá většinou veřejně napomenut nebo i potrestán. Základem utopické společnosti jsou tak morálka a řád, které je potřeba dodržovat. Společnost bývá organizovaná a práce ve společnosti je rozdělena podle kvalit jednotlivých občanů.

5.1.6 Město

Ačkoliv se děj dystopického příběhu nemusí odehrát vždy striktně ve městech, je toto prostředí významným rysem dystopické literatury. Město bývá často zobrazováno jako něco špinavého, přelidněného či naopak zpustlého a šedivého. Takové zobrazení města nalézáme v díle *Zákon jednoho*. V dílech *Dárce* či *Syn* je město popisováno jako čisté, sterilní a bezbarvé. Jak uvádí Novák (2010, s. 11) město jako prostředí dystopického

příběhu je využíváno především proto, že „*umožňuje koncentrovat lidi a snadněji na ně dohlížet. V hlubokých lesích se individualita pěstuje mnohem snáze.*“ Tohoto trendu si můžeme všimnout již ve zmiňovaném díle *Zákon jednoho*, kde jsou obyvatelé města hlídání nejen kamerami, ale také mikročipy či drony. Pro hlavní postavy je proto důležité dostat se pryč z města, do přírody, kde nad nimi nebude mít systém tak velkou kontrolu. Sledování občanů je poté vysvětlováno jako způsob jejich ochrany.

5.1.7 Jazyk

Dalším společným rysem všech dystopií je práce s jazykem, vytváření novotvarů či nových ucelených jazykových systémů. Termín novořeč neboli Newspeak poprvé použil George Orwell ve svém antiutopickém románu *1984* a označil tak uměle vytvořenou řeč, která „*slouží politické moci k propagaci její ideologie, manipulaci s realitou a ovládnutí společnosti*“ (David, 2017). V dystopické literatuře pro děti a mládež nalzáme také novotvary nebo existující slova, kterým autoři dávají nové významy. Z děl, jimiž se budeme v dalších kapitolách této práce zabývat, se nejvíce nových pojmenování objevuje v románu Neala Shustermana *Bez šance*. Autor v knize pracuje s velmi citlivým tématem, které se snaží ohleduplně předat dospívajícím čtenářům. Shusterman pracuje s novotvary jako *tleskači*, *nezleťák*, *čápnutí* či *rozpojenec*. S novotvary se setkáme také v románech Lois Lowry, která pracuje s pojmy *novodítě*, *schárny* či *produkty*.

5.1.8 Překročení hranic

Významným rysem dystopické literatury je útěk hrdiny z dystopické společnosti či přímá revolta proti ní. Protagonisté často utíkají za hranice společenství a snaží se v cizí krajině najít šanci na svobodný život. Charakter hranic se poté liší dílo od díla. V románu *Zákon jednoho* představuje hranici velká zeď, která odděluje Texas od okolních států. V dílech *Syn* a *Dárce* hledají hrdinové jiný svět za řekou, která odděluje jejich společenství od okolních měst a vesnic. Překročení hranic často předchází dlouhá rozvaha protagonisty nad tím, zda to, co se hodlá učinit, je správné a dovede ho ke kýženému cíli. Hlavní hrdinové ve svých myšlenkách často bojují s obavami a pocity jinakosti, protože jsou mnohdy jedinými obyvateli společenství, kteří si uvědomují jeho stinné stránky. Nakonec se však odhodlají, nebo jsou donuceni k opuštění společenství a vydávají se do neznáma, aby našli svobodnější a spravedlivější život.

5.1.9 Protagonista

Chceme-li obsáhnout ty nejtypičtější znaky dystopického žánru, nesmíme opomenout na charakteristiku hlavního hrdiny. Ať už mluvíme o hrdinovi utopických či dystopických příběhů, vždy se jedná o postavu, jež čtenáři zprostředkovává a rozkrývá skutečnost. Mnohdy se v těchto dílech objevuje střet protagonisty s jinými, neživými bytostmi. Jako příklad můžeme uvést román *Syn*, ve kterém se objevuje nadpřirozená postava Handlíře, nad kterým nakonec hrdina zvítězí. Boj protagonisty s nadpřirozenou či nereálnou bytostí však nalézáme již v dílech Karla Čapka, který své hrdiny nechává bojovat s roboty či mloky (Hodrová, 1987). Protagonista dystopických příběhů se od ostatních postav často odlišuje svou všímavostí a odvahou. Mnohdy to vypadá, že jsou ostatní postavy zaslepené či nevšímavé. Hlavní postavy se také často odlišují nejen svou povahou, ale i svým vzhledem. Mohou mít například jinou barvu očí, být neobyčejně krásní nebo mít dvojče. Všechny tyto znaky poté z protagonisty činí někoho výjimečného, odlišujícího se od ostatních postav. V literatuře pro děti a mládež bývá hrdina dětským čtenářům věkově blízký a má všechny předpoklady pro to, aby se mohl vzepřít systému, který mu nevyhovuje, a stát se vůdcem revolty.

Jsou to právě protagonisty, na nichž autoři prezentují nedemokratické prvky systému. Hlavní hrdina je čtenáři představen jako produkt uniformní společnosti, který se však svým chováním odklání od normálních sociálních norem. Na toto deviantní chování musí společnost jistým způsobem zareagovat, a čtenáři se tak odkrývá pravý záměr oné ideální společnosti. V tomto momentu dochází ke kritice ideální společnosti skrze hlavní postavu, která se svým chováním staví mimo systém (Naxera et al., 2015).

6 Charakteristika vybraných beletristických titulů

6.1 Syn – Lois Lowry

Lois Lowry se narodila v roce 1937 v Honolulu na Havaji. Jak uvádí na svých osobních webových stránkách, byla prostředním dítětem ponořeným do knih a svého vlastního světa (Lowry, 2023). Její první kniha *A Summer to Die* vyšla v roce 1977. Lowry v této knize čerpá z vlastních zkušeností a vypráví příběh své sestry, která v mladém věku zemřela na rakovinu. V roce 1993 vyšel první díl tetralogie *Dárce*, následovalo *Hledání modré* (2000), *Posel v temném lese* (2004) a *Syn* (2012). Ačkoliv se jednotlivé knihy dočkaly českého překladu až několik let po jejich vydání, přinesly Lois Lowry obrovský úspěch. Za knihu *Dárce* získala Lois Lowry cenu ALSC Awards, kterou uděluje *Association for Library Service to Children* a v roce 2014 se kniha dočkala i filmového zpracování. Jak uvádí sama Lowry, „i když se každá kniha z tetralogie odehrává v různý čas na odlišném místě, hovoří o vzájemné závislosti lidí nejen mezi sebou, ale také se světem a jeho prostředím“⁷ (Lowry, 2023).

6.1.1 Znaky dystopie

Román *Syn*, stejně jako *Dárce* v sobě nese charakteristické prvky dystopie. V první části knihy se čtenář opět setkává se společenstvím, které se již dříve objevilo v *Dárci*. Ačkoliv není v *Synovi* toto společenství tak detailně charakterizováno jako ve druhém zmíněném románu, je patrné, že se jedná o utopickou společnost. Zatímco v *Dárci* je společenství zpočátku popisováno neutrálně a čtenář může mít pocit, že se jedná o dokonalou společnost, v *Synovi* tomu tak není. Objevuje se zde uniformní společnost, která nutí své obyvatele, aby pomocí léků potlačovali své emoce, zařizuje lidem povolání, ubytování, a dokonce jim i pere oblečení. Společenství se také stará o plození dětí, které nazývá produkty, a také rozhoduje o tom, kdo získá partnera nebo dítě. Hned v první kapitole se čtenář setkává se čtrnáctiletou Claire, která se připravuje na porod svého prvního produktu s maskou na obličeji. Společnost je zde již od začátku vykreslena jako bezcitná a totalitní. Jako kontrast k této společnosti autorka staví život lidí na ostrově, kde se děti neučí číst a psát, lidé neznají nejnovější technologie, ale žijí v plném vědomí a v souladu

⁷ Přeloženo z originálu „*The Giver, and the three books that follow it and make it a quartet, Gathering Blue, Messenger, and Son, take place against the background of very different cultures and times. Though they are broader in scope than my earlier books, they nonetheless speak to the same concern: the vital need of people to be aware of their interdependence, not only with each other, but with the world and its environment*“

s přírodou. Claire zde poprvé poznává rostliny, ptáky a další zvířata, která do té doby neviděla. Dalším dystopickým rysem, který se v knize objevuje je vzbouření protagonistky proti systému. Claire velmi špatně snáší fakt, že by její dítě mělo vyrůstat bez ní, a poté co Jonas malého Gabriela unese, se rozhodne porušit pravidla a uteče ze společenství.

Vedle rysů dystopických nese román také prvky fantasy literatury. Fantasy prvky do příběhu přináší postava Handlíře, se kterou se čtenář mohl setkat v dřívějších dílech tetralogie, a také Jonas, Kira a Gabe, kteří jsou obdarováni zvláštními schopnostmi. Jak jsme uvedli výše, kniha v sobě nese také základní rys dystopické literatury. Román *Syn* i celá jeho tetralogie jsou nositelem varování před pesimistickou vizí odlidštěné společnosti a nabádají čtenáře k tomu, aby si uvědomoval svou závislost na okolním světě i přírodě.

6.1.2 Dějová linie

Syn je posledním románem tetralogie a navazuje na dřívější romány *Dárce*, *Hledání modré* a *Posel v temném lese*. V románu se opět setkáváme s Jonasem, Kirou nebo Handlířem a dozvídáme se, co se stalo s malým Gabrielem, kterého Jonas unesl ze společenství. Protagonistkou románu *Syn* je čtrnáctiletá Claire, která vyrůstá ve stejném společenství jako Jonas. Toto společenství se zdá být dokonalé, každý zde má své místo i poslání, ale přeci jen zde něco chybí. Lidé berou zvláštní pilulky, aby necítili žádné emoce, neznají slova jako *láska* nebo *strach*, a dokonce nevnímají ani barevný svět kolem sebe. Už od dětství jsou děti pozorovány komisí, aby jim ve dvanácti letech bylo vybráno vhodné zaměstnání. Claire si však začne uvědomovat, stejně jako Jonas, že společenství není ani zdaleka dokonalé, a rozhodne se překročit jeho hranice.

Claire je o něco starší než Jonas a je při výběru zaměstnání zařazena mezi rodičky. Během porodu je jí proveden císařský řez a poté je z důvodu neschopnosti dále rodit děti přesunuta do jiného povolání, do rybí líhně. Claire, jakožto rodička, měla zakázáno brát pilulky, které lidem potlačovaly pocity. Při přesunu do rybí líhně nikoho nenapadlo, že Claire pilulky nebere, a tak si připadala jiná, všímavější a citlivá. Claire tak začne tajně navštěvovat pěstounské středisko a zjišťuje, že se její syn nevyvíjí stejně rychle jako ostatní děti, a proto byl přesunut k jednomu pěstounovi domů. Zde už se příběh propojuje s *Dárce*, protože malý chlapec žije v rodině Jonase. V románu *Dárce* je popsán život Jonase, který se stává vyvoleným, postupně přijímá vzpomínky z minulosti lidstva

a uvědomuje si, že společenství, ve kterém žije je odlidštěné a apatické. Zamiluje si malého Gabriela a rozhodne se, že s ním uteče, aby zachránil jeho život. Potom, co Jonas i s dítětem opustí společenství, se Claire rozhodne, že také uprchne a rozhodne se svého syna najít. K útěku si vybere zásobovací loď, která však během cesty ztroskotá a Claire se octne na ostrově.

Claire nehodu přežije, avšak se ztratou paměti. Obyvatelé ostrova ji postupně přijmou mezi sebe a Claire si postupně začne vzpomínat na útržky ze svého minulého života a na potřebu najít své dítě. Mimo jiné se Claire na ostrově naučí pojmenovávat také zvířata, věci a barvy, které dříve neznala, a sžije se s ostrovem i jeho obyvateli. Během svého dospívání u ní zesiluje potřeba najít a vidět svého syna, a proto se rozhodne, že vyjde až na vrchol hory, aby se tam setkala s Handlířem. Absolvuje tedy několikaletý výcvik, který ji má fyzicky i psychicky připravit na nebezpečnou cestu. Einar, který Claire pomáhá s výcvikem, ji varuje i před Handlířem, který lidem plní tužby, ale žádá něco na oplátku. Aby Claire mohla vidět svého syna, vezme si Handlír její mládí. Claire se tak ocitá ve vesnici, ve které žije Jonas, Kira a také Gabe. Několik let Gabriela pouze pozoruje a nedovazuje se nikomu říct o své minulosti. Svěří se Jonasovi až ve chvíli, kdy vážně onemocní. Když se Gabe dozví o své matce, rozhodne se, že se za Handlířem vydá a porazí ho, jako to tehdy udělal Jonas. Gabriel je obdařen zvláštním darem, který mu umožňuje vklouznout do mysli druhých lidí. Tuto svou schopnost využije k tomu, aby se dostal do mysli Handlíře, odhalí jeho slabinu a přemůže ho. Claire tak získá zpět nejen svého syna, ale i své mládí.

6.1.3 Vypravěč a charakteristika postav

Hlavní postavou je Claire, které je na začátku příběhu čtrnáct let. Během vyprávění však dospívá, stává se z ní dospělá žena a vlivem okolností i stařenka. Celý román je vystavěn především na jejím osobním příběhu o životě ve společenství, na ostrově a o touze najít svého synka. Další významnou postavou je pastýř Einar, kterého Claire pozná na ostrově. Čtenář se o Einarovi dozvídá, že je chromý, mrzutý a uzavřený sám v sobě. Jeho příběh o tom, jak vyšplhal na horu a setkal se s Handlířem, zůstává čtenáři dlouhou dobu skryt. Poslední významnou postavou románu je Gabe. Čtenář má možnost sledovat, jak Gabriel dospívá, poznává svůj dar a pociťuje potřebu najít svou matku. Jedinou zápornou a zároveň nadpřirozenou postavou je zde Handlír, který se již v tetralogii dříve objevil.

Příběh je vyprávěn v er-formě, vypravěč je nadosobní neboli vševědoucí. Je nezjevený, příběh nijak nehodnotí ani do něj nezasahuje. Promluva vypravěče je v minulém čase a je odlišena od řeči postav, která je v uvozovkách.

6.1.4 Kompozice a časoprostor

Příběh je rozdělen do tří knih (*Než, Mezi, Poté*), které jsou dále děleny na číslované kapitoly. Dle těchto tří knih se příběh odehrává na třech místech. Jako první se čtenář nachází ve společenství, které mu je známé z románu *Dárce*. Ve druhé knize se děj přesouvá na ostrov, na kterém Claire dospěje, a nakonec se čtenář ocitá ve vesnici uzdravení, kterou může znát z románu *Posel v temném lese*. Román tak vrací svým příběhem čtenáře k *Darci* a následně uzavírá celou tetralogii. I přesto, že je v románu vysvětleno několik dějových linií, které v předchozích dílech nebyly vysvětleny, zůstává román zčásti nedokončený. Ačkoliv Gabe zachrání svou matku, čtenář se již nedozví, jaké bylo jejich setkání a jak pokračoval jejich společný příběh. Příběh samotný má chronologickou kompozici, avšak kdybychom román porovnali s prvním dílem tetralogie, zjistíme, že se jedná o částečně paralelní příběhy.

6.2 Zákon jednoho – Ashley a Leslie Saunders

Sestry Ashley a Leslie Saunders jsou identickými dvojčaty. Během svých studií na univerzitě v Austinu se u nich projevil vášně pro psaní příběhů. Dříve, než se sestřím vyšel první román, živily se psaním scénářů a režirováním televizních reklam. Jejich prvotina *Zákon jednoho* vyšla v roce 2018 a dva roky poté byla přeložena do češtiny. V roce 2019 vyšlo pokračování série s názvem *Zákon mnoha*, který byl do češtiny přeložen rovněž v roce 2020. Třetím dílem série je román *The Rule of All*, který vyšel v roce 2020. V letech 2022 a 2023 vydaly autorky ještě jednu dystopickou sérii s názvem *Exiles* a *Intruders* (Saunders Leslie a Ashley, nedatováno). Dystopicky laděný román *Zákon jednoho* vypráví o životě dvojčat, z nichž právo na život má dle zákonů pouze jedno. Autorky se dle svých slov snažily prostřednictvím knihy upozornit mladé čtenáře na problematiku migrace do USA a nebezpečí klimatických změn (Alexander, 2019).

6.2.1 Znaky dystopie

Významným dystopickým prvkem, který se v knize objevuje, je omezení populačního růstu země tím, že se omezí počet dětí v každé rodině na jedno. Jedná se o politiku plánování porodnosti, která se uplatňovala v Číně, a která se stala inspirací pro autorky (Alexander 2019). Na problematice populačního růstu a přelidňování země je postaven celý děj příběhu. Dalším dystopickým znakem je ztráta veškerého soukromí a s tím spojené čipování a sledování lidí: „[...] jakmile vykročím z domu, vystavuju se napospas světu, v němž nemám žádné soukromí. Každý můj pohyb zaznamenávají kamery a bedlivé oči“ (Zákon jednoho 2020, s. 13). Lidé jsou sledováni nejen pomocí bezpečnostních kamer, ale jsou jim také skenovány mikročipy při cestě vlakem, nebo obličeje při vstupu do školy. Obyvatelé jsou omezováni také v možnosti zvolit si vlastní způsob života, vycestovat nebo začít žít v jiné zemi. Děti by měly žít tam, kde vyrůstaly, kde investovali do jejich vzdělání, a v dospělosti by se měli postarat o své rodiče a zabezpečit jejich potřeby: „Už žádné žít si podle svého; americký nezávislý duch zemřel“ (Zákon jednoho 2020, s. 17).

Přestože se příběh odehrává v Dallasu, a ne na neznámém či izolovaném místě, jak tomu bývá u dystopických děl, jsou obyvatelé města od okolních států odděleni zdí. Zároveň v Texasu platí také izolační zákon, který zakazuje zahraniční obchod. Izolováni jsou také obyvatelé žijící za městem, kteří žijí v chudobě, a Mexičané, kteří se snaží do Spojených států emigrovat: „Texas byl vždycky tím státem ojedinělé hvězdy, ke které tahle země

vzhlížela, aby ji vedla. Symbolem ochrany a zachování. A zbytek světa chce dovnitř“ (Zákon jednoho 2020, s. 44). Ve chvíli, kdy hlavní hrdinky románu opustí město, ocitnout se v pochmurném dystopickém světě „za městem“, kde lidé bojují o vodu i jídlo. Ideální není situace ani ve městě, kde lidé žijí namačkaní v mrakodrapech a snaží se pro sebe získat trochu prostoru. Ruku v ruce s populačním růstem jde také omezení dopravy a dopravních prostředků, které už v přelidněných městech nemají kde jezdit, a proto chodí většina obyvatel do práce a školy pěšky: „*Jet do práce soukromým vozem je staromódní a naprosto šílené. Jediným důvodem, který někoho k takovému počínu uprostřed chodci přečpaného města vede, je snaha okázale zamávat okolním masám praporem své prosperity“* (Zákon jednoho 2020, s. 16).

Posledním dystopickým motivem, který se v knize objevuje, je vzpoura a revolta. Stejně jako v jiných dystopických dílech, i v tomto románu se hlavní hrdinky bouří proti nespravedlivému systému a v závěru vyprávění se pokouší nedemokratický systém svrhnout. V knize několikrát zazní heslo Komuny, společnosti, která se staví proti režimu už od jeho vzniku: „*Hodně vzdorujte, málo se podvolujte.*“

6.2.2 Dějová linie

Zákon jednoho je prvotinou autorek Ashley a Leslie Saunders a zároveň prvním dílem tetralogie. Příběh románu se odehrává v budoucnosti v době, kdy již 75 let platí zákon, že každá rodina smí vychovávat pouze jedno dítě. Druhorozené děti bývají vychovávány v lágrech a po převýchově slouží státu. Darren Goodwin, vysoce postavený úředník v Odboru plánovaného rodičovství v Texasu, však v utajení vychovává dvě dcery. Ava a Mira, hlavní hrdinky příběhu, jsou pravděpodobně jediná žijící identická dvojčata v Dallasu. Jejich matka zemřela při domácím porodu, který byl jedinou možností, jak porodit dvojčata. Ava a Mira si každý den vyměňují svou roli, aby jedna z nich mohla jít do školy, zatímco druhá se schovává v tajném pokoji v suterénu jejich domu. Obě se musely naučit vystupovat jako jedna a tatáž osoba – Ava Goodwinová. Jenom Ava totiž nosí mikročip, který jí umožňuje identifikovat se před úřady. Mira vlastní pouze napodobeninu mikročipu a reálně tedy neexistuje.

Příběh začíná běžným školním dnem Avy, která se v chození do školy střídá s Mirou. Odpoledne se obě děvčata sejdou a odvypráví si svůj den do nejmenších detailů, aby byly o všem informované a mohly vystupovat jako jeden člověk. Tentýž večer se má Ava účastnit večeře s otcem a guvernérem Rothem. Ava však přemluví Miru, aby šla na večeři

za ni, což se Miře nelíbí, ale nakonec sestře ustoupí. Večeře se kromě generála zúčastní také jeho žena a jejich vnuk Halton, který chodí do třídy s Avou. Halton Avu již delší dobu ve škole pozoruje a všímá si jejich rutinních zvyků. Když se s Mirou ocitne sám ve skleníku, konfrontuje ji a vyvolá hádku, během které se s Mirou popere. Mira tuto příhodu zatají nejen před otcem, ale také před Avou. I přes to tento incident spustí sled událostí, který oběma dívkám obrátí život vzhůru nohama. Ještě v noci ke Goodwinům vpadne Texaská státní garda. Mira shodou okolností včas spatří světla vojenského auta a uteče z domu. Darren a Ava jsou podrobena kontrole mikročipů a je jim prohledán celý dům. Po tom, co vojenská razie skončí, se Mira vplíží zpět do domu. Ava i Mira už vědí, že v domě nemohou zůstat a začnou si balit věci k útěku. Mezitím, co jim otec předává důležité informace, se rozezní alarm a do domu vejde Halton s fotoaparátem. Halton dívky stojící vedle sebe vyfotí a fotku okamžitě přesdílí. Ava a Mira se tak vydávají na útěk podle pokynů svého otce, které mají napsané v zápisníku.

Ava s Mirou se vydávají za hranice Dallasu a zjišťují, že v hledáčku policie je pouze Ava. Roth se bojí vypustit do světa fakt, že se Darrenovi podařilo ukrývat dvojčata. Jejich úkolem je dostat se do jednotlivých bezpečných domů z Dallasu až do Denveru. Po cestě potkávají mexickou dívku Lucíu, která se snaží emigrovat přes Velkou zeď do USA. Ava s Mirou se i přes několik zádrhelů na cestě dostávají do Denveru, kde se seznamují s Raylou Cadwellovou. Dívky zjišťují, že Rayla je jejich babička z matčiny strany a zároveň členkou Komuny, která vznikla pod záminkou svrhnout režim. Nejen, že Rayla obstará dívkám nové mikročipy, ale zároveň jim odvypráví příběh jejich matky, která byla prvorozené dítě z dvojčat. Rayla dívkám vysvětlí, že se musela rozhodnout, které dítě vychová a které pošle na převýchovu státu. Avu a Miru toto vyprávění zasáhne a v průběhu další cesty směrem do Kanady se dívky pohádají a rozdělí. Mira se vydává hledat svého otce, který je prozatím mučen ve vězení, zatímco Ava se pokouší podle souřadnic najít průchod přes hranice do Kanady. Mira Komuně a revoltě nevěří do doby, než narazí na farmu, kde jsou na vratech napsána slova *zachraňte ta dvojčata*. Miře dojde, že by se s Avou opravdu mohly stát tvářemi revolty a uvědomí si, že musí svou sestru najít. Ava mezitím přichází ke zdi, která rozděluje Ameriku od Kanady a nachází skulinu, kterou by se dalo přejít přes hranice. Uvědomuje si však, že nemůže opustit svou sestru, a proto se vydává na cestu zpět najít Miru. Po cestě ji přepadne Halton, který Avu přesvědčuje o tom, že je její sestra mrtvá a chce, aby šla s ním. Po chvíli se však na místě objevuje i Mira, která Haltona probodne deštníkem. Halton je nakonec zabit rukou svého

agenta, který ho měl chránit. Obě dívky se dostávají přes zeď a zjišťují, že život v Kanadě je odlišný od toho v Americe. Dívky jako první překvapí početná rodina, kterou potkají na ulici, a následně absence mikročipů. Ava s Mirou se dostávají do sídla Komuny, odkud odvysílají přímý přenos na galavečer do Dallasu, aby uvědomily celý národ o tom, že jsou dvojčata a že se rozhodly oživit revoltu proti vládě.

6.2.3 Vypravěč a charakteristika postav

Příběh je vyprávěn dvěma vypravěči – Avou a Mirou. Při psaní knihy psala vyprávění Miry Leslie Saunders a vyprávění Avy Ashley Saunders. Obě sestry nejdříve napsaly část příběhu a poté si texty vyměnily a navzájem doplnily poznámkami (Alexander 2019). Příběh je psán v ich-formě, a vzhledem k tomu, že jsou vypravěči zároveň hlavními postavami příběhu, jedná se o vypravěče přímého. Vyprávění Avy a Miry na sebe chronologicky navazuje, avšak v některých částech se jejich vyprávění prolíná, a čtenář tak dostává možnost na některé situace nahlížet ze dvou úhlů pohledů. Dialogy jsou v textu graficky odlišeny uvozovkami a vnitřní monology vypravěčů jsou psané kurzívou. Příběh je vyprávěn chronologicky až do chvíle, kdy se obě dívky rozdělí. Toto rozdělení vypravěčů ještě více zesiluje pocit odloučení obou hlavních hrdinek. Ačkoliv je styl vypravování obou vypravěčů velmi podobný, odráží se v něm charakterové vlastnosti obou hlavních postav.

Jak již bylo dříve zmíněno, protagonistkami příběhu jsou dvojčata Ava a Mira. Ava je prvorozeným dvojčetem, takže má v zápěstí svůj čip a nosí vlastní jméno. Mira jakožto druhorozená nemůže nosit čip, a tudíž ani své jméno. Pro okolní svět Mira Goodwinová neexistuje. Ačkoliv se obě dívky snaží před okolním světem chovat a vypadat jako jeden a tentýž člověk, Mira každý den zápolí s mírnou nervozitou, která pramení z její neexistence. Postupně je Mira čím dál tím více nesoustředěná a neopatrná, což zapříčiní, že její spolužák Halton pojme podezření, že se Mira snaží všechny oklamat. Mira je již od začátku příběhu smířena se svým osudem a dokud se nedozví o osudu druhorozených dvojčat, má se svou sestrou velmi pevný vztah. Ava je oproti tomu větší rebelka a velmi rychle se nechá přesvědčit k tomu, aby se přidala ke Komuně a pomohla znovu rozpoutat revoluci.

6.2.4 Kompozice a časoprostor

Kniha je rozdělena na tři části (*Tajemství, Pravda, Přijetí*), které jsou dále členěné na kapitoly. Jednotlivé kapitoly jsou pojmenované podle vypravěče, přičemž vyprávění Miry a Avy se pravidelně střídá. Kompozice díla je chronologická a jednotlivé kapitoly na sebe přímo navazují. Příběh se odehrává v budoucnosti ve Spojených státech amerických a svým tématem reaguje na globální problémy, se kterými by se lidstvo mohlo v budoucnu potýkat. Prostředí, ve kterém se příběh odehrává nese typické znaky dystopického světa, např. nerovnost mezi lidmi a z toho pramenící chudobu, bídu a hlad.

6.3 Bez Šance – Neal Shusterman

Neal Shusterman se narodil v roce 1962 v New Yorku a podle New York Times je jedním z neprodávanějších autorů současnosti. Kromě psaní se žíví také režírováním filmů, psaním hudby a divadelních her. Ke psaní se dostal náhodou, když v deváté třídě potřeboval kredity navíc do hodiny angličtiny. Jeho učitel v něm tenkrát viděl potenciál a vyzval ho, aby kredity získal tím, že napíše příběh. Ve svých románech využívá znalosti získané vysokoškolským studiem psychologie a dramatu, což jeho dílům dodává na autenticitě. Jeho romány se zabývají tématy, která oslovují nejen mladší čtenáře, ale i dospělé. Za své knihy získal Shusterman několik ocenění, mimo jiné vyhrál v roce 2015 National Book Award za literaturu pro děti a mládež a v roce 2017 The Printz Award za dystopický román *Smrtka* (2016). *Smrtka* byla také prvním románem, který byl v roce 2018 přeložen do češtiny. Shustermana však proslavila již série *Unwind* (2007), kterou sám Shusterman nazývá *dystologií*⁸. První kniha této úspěšné série byla do češtiny přeložena v roce 2020 pod názvem *Bez šance* a v roce 2022 vyšlo pokračování s názvem *Bez citu*. V českém překladu dále vyšly jeho romány *Nimbus* (2018), *Zvon* (2019) a *Kosení: Příběhy ze světa smrtek* (2022). Společně se svým synem napsal v roce 2018 román *Sucho*, ve kterém se zabývá problematikou klimatických změn (Shusterman, nedatováno).

6.3.1 Znaky dystopie

Již před začátkem první kapitoly je čtenáři představen důvod vzniku *Zákona o životě*, kterému předcházela občanská válka. Příběh je tak hned od začátku ponurý a autor již od první kapitoly představuje danou společnost jako dystopickou.

Významným dystopickým znakem, na kterém je vystavěn celý příběh, je proces rozpojení. Rozpojení pramení z práva dětí na život, avšak pouze do určitého věku jejich života. Jedná se o proces, během něhož jsou rozpojenci odvezeni do sklizňového tábora, kde stráví poslední dny svého života před rozpojením. I přesto, že se jedná o velmi citlivé téma, je rozpojení v knize několikrát zmíněno a v závěru i detailně popsáno. Společensví vnímá rozpojení jako řešení populačního růstu a autor na tento proces nenahlíží pouze

⁸ Pojem *dystologie* (anglicky *dystology*) vymyslel Neal Shusterman jako označení série *Unwind*. Termín vznikl složením předpony *dys* (což znamená špatný, složitý nebo abnormální) a přípony *logy* (což je přípona, která se používá pro vyjádření vědního oboru). Doslovně bychom tedy termín *dystology* mohli přeložit jako vědu o něčem špatném, složitém či abnormálním (Dunn, 2015).

z pohledů dětí poslaných na rozpojení, ale také z pohledů rodičů, kteří své dítě na rozpojení pošlou. Autor prostřednictvím díla nechává čtenáře přemýšlet nad tím, co se s lidskou duší stane po smrti a co se stane s těmi, jež jsou rozpojeni. K těmto účelům vytváří postavy Admirála nebo CyFiho, kteří reprezentují postavy, jež mohou čtenáři odpovědět na jeho otázky. O těchto postavách se zmíníme v další podkapitole.

Stejně jako v každé dystopické společnosti, i v románu *Bez šance* existuje systém, který stanovuje pravidla společnosti a dbá na jejich dodržování. Na druhé straně poté stojí hlavní hrdinové, kteří si uvědomují nesmyslnost stanovených norem a snaží se proti nim bojovat. Hrdinové na nespravedlnost své situace nejdříve reagují útekem do lesa, kde je to pro ně bezpečnější než ve městě. Následně se přesouvají z jednoho místa na druhé, až objeví společenství rozpojenců, které je přijme mezi sebe. I zde však funguje diktatura jako způsob vládnutí. Autor ukazuje, že i přes to, že diktátor své nařízení může myslet dobře, ve prospěch společnosti, nakonec se celá společnost stejně zhroutí. Diktátorství je zde zobrazováno jako nestabilní a neefektivní forma vlády.

Mezi další dystopické znaky, jež se v knize objevují, patří dohled nad obyvateli ve formě policie a nezleťáků, což jsou dobrovolné policejní složky mladistvých. Důležitou roli zde zaujímá také náboženství, které na zákon o životě reaguje obětováním desátků. To znamená, že rodičové označí některé ze svých dětí za desátek (nemusí se jednat o desáté dítě) a pošlou ho na rozpojení jako vyvolené. I tuto problematiku autor promítá do postav, které postupně procházejí vývojem a zjišťují, že oběť není a nemůže být vůlí jejich Boha. Vzhledem k tomu, že rodičové mají tzv. odložený potrat (rozpojení), musel autor vyřešit i problematiku nechtěných novorozeňat. K tomuto účelu vytvořil pojem čápnutí, což můžeme volně přeložit jako odložení dítěte na práh jiné rodiny. Pokud se dítě objeví na prahu rodiny, nesmí se jej rodina zbavit, ale přijme ho za své. Jestliže si dítě nikdo nečápně, je odesláno do státního domova. V neposlední řadě se v knize objevují i další dystopické motivy, které odkazují na to, že se příběh knihy odehrává v budoucnosti. Jedná se například o opětovné zakázání sňatků mužů a žen nebo pigmentové injekce sloužící ke změně barvy očí.

6.3.2 Dějová linie

Connor, který je za své výbušné chování poslán rodiči na rozpojení, se rozhodne vzepřít svému osudu a pokusí se o útek. Risa, vyrůstající ve Stá-Do neboli státním domově je rovněž poslána na rozpojení, avšak jen kvůli tomu, aby se v domově uvolnilo místo

pro další děti. Levi se narodil jako desátek. Vyvolené dítě, které se celý život připravovalo na to, až bude obětováno. Všechny tři svede dohromady náhoda, kterou z části zapříčiní Connor. Levi je zpočátku z útěku nervózní, jelikož se domnívá, že být obětován je jeho posláním a nelíbí se mu představa života na útěku. Během útěku se jim podaří čápnout dítě, což jim nemálo zkomplikuje jejich plány. Všichni tři se schovají do školy na toalety, avšak Levi po chvíli zmizí a zavolá na Risu a Connora policii. Ti během útěku narazí na učitelku Hannah, která jim nejen zachrání život a najde bezpečné útočiště, ale postará se také o jejich čápnuté nemluvně. Risa a Connor od té chvíle cestují z jednoho bezpečného domu do druhého, až jsou jednoho dne v dřevěných bednách převezeni na hřbitov letadel. Zde se seznamují s dalšími rozpojenci a s Admirálem, který celou komunitu řídí. Connor a Risa si mezi rozpojenci najdou spoustu přátel, ale najdou zde také společného nepřítele – Rolanda. Využijí ho ve chvíli, kdy potřebují přepravit Admirála do nemocnice. Roland je totiž jediný, kdo zvládne pilotovat letadlo. Jeho nenávisť ke Connorovi však způsobí, že na ně zavolá policii, a nakonec jsou všichni tři odvezeni do sklizňového tábora.

Levi, který na Connora a Risu zavolal policii, zavolá také svému pastorovi, aby si pro něj přijel a odvezl ho do sklizňového tábora. Jeho pastor mu však přikáže, aby utekl a začal žít nový život. Leviho pastorova odpověď znepokojí a rozhodne se utéct. Na své cestě potkává chlapce Cyruse, který mu vypráví o svých tatíncích, svém životě i havárii, kvůli které mu musela být transplantována část mozku. Levi díky Cyrusovi zjišťuje, že rozpojení není tak božské, jak si celý život myslel, a poté co se jejich cesty rozejdou, se ocitne na hřbitově letadel, kde potká Connora a Risu. Levi však už není tím chlapcem, kterým byl, když své přátele udal. Rozhodne se, že se zapojí do vzbuřenecké skupiny a společně s dalšími dvěma rozpojenci se pokusí celému systému vzepřít.

Všichni tři se poté opět náhodou setkávají ve sklizňovém táboře. Tábor je obehnaný ostnatým drátem a děti, které jsou na rozpojení, prochází po červeném koberci do demontážní dílny. Když přijde řada na Connora, zachrání ho tleskači. Dva rozpojenci ze vzbuřenecké skupiny, kteří nechají vybuchnout celou demontážní dílnu. Connor, Risa i Levi výbuch přežijí, avšak každý z nich si odnese nějaká zranění. Levi je jako jeden z tleskačů poslán do vězení a Connor s Risou se vrací na hřbitov letadel, kde pomáhají dalším rozpojencům na útěku.

6.3.3 Vypravěč a charakteristika postav

Příběh má hned několik vypravěčů, avšak nejčastěji vypráví Connor, Risa a Levi. Vyprávění je v er-formě a je obohaceno o dialogy a vnitřní monology postav. Vyprávění jednotlivých postav na sebe chronologicky navazuje, v některých pasážích se však prolíná, což dává čtenáři možnost vidět danou situaci očima jiné postavy. Samotný styl vyprávění je pro celý děj velmi důležitý, protože dává prostor ostatním, i méně významným postavám, aby se mohly vyjádřit a okomentovat situaci, ve které se nacházejí.

Ačkoliv je nejvíce prostoru v knize věnováno Connorovi, Rise a Levimu, objevuje se zde i několik dalších postav, které jsou neméně významné. Autor nechává jednotlivé postavy, aby skrze své vlastní životní příběhy demonstrovaly nedostatky ve společenství. Čtenář se seznamuje například s pastorem Danem, který nejdříve Leviho připravuje na desátkovou oběť, ale později si uvědomuje, že rozpojení není nic víc než usmrcení a přinutí Leviho, aby utekl. Cyrus neboli Cy-Fi zase vypráví svůj příběh o tom, jaké to je žít s částí mozku, jež patřila chlapci, který si stále ještě neuvědomil, že byl dávno rozpojen. Významnou roli v knize zastává také Admirál, jakožto rodič, který poslal své dítě na rozpojení a po čase toho začal velmi litovat. Všechny postavy prochází v knize vývojem, dospívají a mění se. Nejvíce je tato změna patrná právě na Connorovi, ze kterého se stává rozhodný a dospělý muž, ke kterému ostatní vzhlíží a naslouchají mu.

6.3.4 Kompozice a časoprostor

Kniha je rozdělena na sedm kapitol, které nesou názvy: *Tiskopis se dvěma kopiemi*, *Čápnutí*, *Cesta*, *Cíle*, *Hřbitov letadel*, *Rozpojení* a *Vědomí*. Tyto kapitoly jsou dále rozděleny na několik podkapitol, které jsou nazvány podle vypravěče. Ačkoliv je kompozice příběhu chronologická, objevují se zde i dvě paralely. První z nich je příběh o Cyrusovi a druhým příběhem je vyprávění o chlapci jménem Humphrey Dunfree, který byl svými rodiči poslán na rozpojení. Jeho rodiče toho však začali litovat a rozhodli se, že najdou všechny části svého syna, které byly darovány. Čtenář se dozvídá, že otcem chlapce je Admirál, který chce shromáždit všechny lidi, kterým byl darován kousek z jejich syna, aby se s ním mohl naposledy rozloučit.

7 Vybrané metody pro práci s textem

Výukové metody jsou nástrojem učitele, který prostřednictvím nich naplňuje cíle své výuky. Členění výukových metod se liší podle jednotlivých autorů, avšak mezi nejvíce citované výukové metody patří ty od J. Maňáka a V. Švece, kteří je dělí na klasické, aktivizující a komplexní (Zormanová, 2012). Jinak klasifikuje výukové metody Čapek (2015), s jehož publikací *Moderní didaktika: Lexikon výukových a hodnotících metod* jsme pracovali při vytváření pracovních listů.

Brainstorming

Brainstorming je aktivizační metoda, která slouží ke sběru nápadů a vzájemné inspiraci. Vyučující nejdříve formuluje problémovou otázku a poté nechá žáky, aby vymýšleli nápady. Během brainstormingu je potřeba dodržovat několik zásad: nekritizovat nápady ostatních, volnost myšlení, všechny nápady je potřeba zapisovat a žádný nápad se nesmí zavrhnout (Čapek, 2015).

Pětilístek / Diamant

Pětilístek a diamant jsou metody založené na podobném principu a můžeme je využít ve fázi evokace i reflexe. Název pětilístku je odvozen z pěti řádků, na které žák postupně vepisuje slova. Na první řádek se napíše téma nebo slovo (podstatné jméno), ke kterému se budou žáci dále odkazovat. Na druhý řádek se napíšou dvě přídavná jména, která dané téma vystihují. Následuje třetí řádek, na který žáci napíšou tři slovesa podle toho, co dané téma (podstatné jméno) dělá. Čtvrtý řádek je věnován jedné větě, která s tématem souvisí a pátý řádek obsahuje souhrn tématu jiným slovem – synonymem. Metoda diamantu funguje na podobném principu a může být dále rozvedena do protipólu (oboustranný diamant). Tímto způsobem lze porovnávat dvě témata nebo literární postavy (Čapek, 2015).

Hledání souvislostí

Pomocí této metody, která se uplatňuje především ve fázi uvědomění a reflexe, se žáci učí propojovat vědomosti o daném tématu s přečteným textem. Souvislosti můžou žáci vyhledávat na různých úrovních – já a text nebo text a jiný text. Během této metody můžeme klást žákům návodné otázky nebo startéry (Vala, 2017).

Kladení otázek

Tuto metodu lze uplatňovat ve fázi evokace, uvědomění i reflexe. Dle Valy (2017, s. 39) zvyšuje kladení otázek „čtenářovu motivaci, čtenáři pokračují ve čtení textu proto, aby na otázky našli odpověď.“ Otázky přitom nemusí klást pouze pedagog, ale také sami žáci sobě navzájem.

Podvojný deník

Tato metoda je využívána pro práci s textem. Žák si během čtení podtrhává pasáže, které ho zaujmou a následně si daná slova nebo věty přepíše do připravené tabulky. Do druhého sloupce tabulky poté píše svůj komentář k dané pasáži a zaměřuje se na to, proč si onu myšlenku vybral nebo co mu připomněla. Následuje sdílení svých pasáží a komentářů se zbytkem třídy (Čapek, 2015).

Čtení s předvídáním

Opět se jedná o metodu, která se využívá při práci s textem. Pedagog si nejprve připraví text, který rozstříhá na několik částí, a připraví k nim tabulku předpovědí. Tabulka se tradičně skládá ze 3 sloupců. Žáci si nejdříve přečtou první část příběhu a poté doplňují první dva sloupce tabulky. V prvním sloupci uvedou, jak podle nich bude příběh pokračovat, a do druhého sloupce napíší důkazy pro své tvrzení. Následně si přečtou další část textu a vrátí se k tabulce, kde do třetího sloupce napíší, co se doopravdy stalo. Takto pokračují se všemi částmi textu (Vala, 2017).

Metoda I.N.S.E.R.T.

Zkratka I.N.S.E.R.T. znamená „*Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking – interaktivní poznámkový systém pro efektivní čtení a myšlení*“ (Čapek, 2015, s. 304). Během této metody pracují žáci se značkami, které připisují vedle pasáží, vět nebo odstavců. Tradičně se používá pět značek, které mají své významy: (✓) znám, (?) nerozumím / neznám, (!) toto mě překvapilo, (+) souhlasím, (-) nesouhlasím (Čapek, 2015).

Klíčová slova

Tato metoda se nejčastěji používá při práci s textem a má několik variant. Jednou z možností, jak využít metodu klíčových slov, je nechat žáky, aby po přečtení textu

vybrali určitý počet klíčových slov a napsali je na tabuli. Poté, co se všichni žáci vystřídají u tabule, vybere celá třída společně pouze dvě nebo tři slova, která jsou pro daný text opravdu klíčová. Prostřednictvím této aktivity mohou žáci snáze charakterizovat různé literární žánry nebo vyhledávat motivy, které se v přečteném uměleckém textu vyskytují (Čapek, 2015).

Zpřeházené věty

Tato metoda se využívá ve fázi evokace nebo reflexe. Žáci dostanou umělecký nebo jiný text rozstříhaný na části (věty, pasáže, odstavce). Jejich úkolem je jednotlivé části poskládat tak, aby výsledný text dával smysl a jednotlivé části na sebe logicky navazovaly. Aktivitu lze použít také při práci ve dvojicích nebo ve skupině (Čapek, 2015).

Metoda 5 W

Tato metoda je pojmenována podle anglických tázacích zájmen (who, what, where, when, why) a je vhodná při vytváření příběhu. Metoda 5 W slouží žákům jako šablona, podle které mohou příběh psát – Kdo? Co se stalo? Kde se to stalo? Kdy se to stalo? Proč se to stalo? (Čapek, 2015).

Dokončení ukázky

Jedná se o metodu, která rozvíjí představivost a kreativitu žáků. Metoda má opět mnoho variant, a žáci tak mohou dokončovat celé odstavce nebo jen části textu (Čapek, 2015).

Psaní „tady a teď“

Další z metod tvůrčího psaní, během které žáci popisují předloženou situaci nebo událost jako kdyby se jí přímo účastnili (Čapek, 2015). Žáci se tak musejí vžít do dané situace a představit si, jak by se za daných okolností zachovali.

Myšlenková mapa

Základem myšlenkové mapy je terčové slovo, které tvoří jádro celého schématu myšlenkové mapy. Žáci do mapy vepisují pojmy, které získali z přečteného textu a nacházejí mezi nimi vztahy (Čapek, 2015).

T-graf

T-graf je metoda, skrze kterou žáci srovnávají nebo reagují na určité téma či otázku. Žáci si nejdříve do sešitu nakreslí svislou čáru a poté do grafu zaznamenávají binární reakce (Čapek, 2015).

Alfa box

Jedná se o metodu, která se používá ve fázích evokace či reflexe. Vyučující připraví tabulku, která se bude skládat z písmen abecedy. Následně představí žákům téma, otázku nebo pojem a žáci budou ke každému písmenu doplňovat další pojmy, komentáře nebo tvrzení, které je k zadanému tématu napadnou. Následně třída vytvoří centrální alfa box na tabuli. Vzhledem k časové náročnosti lze využít variantu této metody, během které bude spolupracovat celá třída společně (Čapek, 2015).

Metoda V-CH-D

Jedná se o metodu, která se nejčastěji využívá ve fázích evokace a reflexe. Žáci se nejdříve seznámí s tématem a potom zaznamenávají své znalosti do připravené tabulky. Tabulka se skládá ze tří sloupců, přičemž do prvního sloupce zapisují žáci to, co o tématu vědí (V) a do druhého co by chtěli vědět (CH). Po této části následuje nejčastěji práce s textem, po které žáci vyplňují do třetího sloupce, co se o tématu dozvěděli nového (D) (Čapek, 2015).

Kostka

Metoda, která využívá Bloomovu taxonomii kognitivních cílů a umožňuje žákům nahlížet na daný problém z různých hledisek. Vyučující nejdříve žákům vysvětlí, že jednotlivá čísla na kostce reprezentují následující pokyny: (1) popiš, (2) porovnej, (3) asociuj, (4) aplikuj, (5) analyzuj, (6) zhodnoť. Po skončení této aktivity je vhodné s žakovskými texty dále pracovat (Čapek, 2015).

Vennovy diagramy

Žáci za pomoci Vennových diagramů porovnávají dva jevy a vypisují jejich společné a odlišné rysy. Metodu lze využívat například při práci s textem nebo při třízení jevů (Čapek, 2015).

8 Metodické náměty pro využití žánrů utopie a dystopie ve výuce

Cílem další části této diplomové práce je vytvořit pracovní listy, které budou využitelné ve výuce předmětu český jazyk a literatura na 2. stupni ZŠ. Pracovní listy jsou vytvořeny tak, aby žákům pomohly k lepšímu pochopení základních rysů obou žánrů a zároveň je seznámily se současnými autory, kteří se utopii a dystopii v dětské literatuře věnují.

Při vytváření pracovních listů jsme kladli důraz nejen na poznání a porozumění přečtenému uměleckému textu, ale zaměřovali jsme se také na aktivity vztahující se k jednotlivým textovým rovinám (transformace roviny postavy, transformace tématu aj.), kladli jsme důraz na žákovu imaginaci a tvůrčí činnost, rekonstrukci, řazení či srovnávání textů a na transformaci textu či jeho částí (Hník, 2021). Metodické náměty vznikaly v souladu s očekávanými výstupy Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a zahrnují všechny tři složky oboru Český jazyk a literatura (komunikace a slohová výchova, jazyková výchova a literární výchova). Metodické náměty jsou určeny žákům druhého stupně základních škol a vzhledem k tématu nejsou rozděleny podle ročníků. S jednotlivými listy se dá pracovat dle uvážení pedagoga v kterékoli třídě na 2. stupni ZŠ. Pracovní listy lze rovněž použít jako doplňkový materiál či pomůcku při výuce dobrodružné a fantasy literatury. Necháváme tedy zcela v kompetenci pedagoga, aby sám posoudil, v jakém ročníku a jakým způsobem pracovní listy využije.

Pracovní listy začínají vždy krátkým představením autora a jeho nejznámějších děl. Následují aktivity, které korespondují s třífázovým modelem E-U-R nebo evokace – uvědomění si významu – reflexe. Tento model představuje učební proces, ve kterém má hlavní roli žák a jeho aktivita, během které hledá informace, pracuje s nimi a zkoumá je. Třífázový model poskytuje žákům nejen nové učivo, ale celý proces je založen na získávání nových poznatků na základě těch, které již žák o daném tématu ví (Čapek, 2015). Jednotlivé aktivity obsažené v pracovních listech jsou poté rozděleny na aktivity před čtením, během čtení a po čtení.

Pracovní listy vycházejí z literárních děl, která jsme blíže charakterizovali v teoretické části. Jedná se o knihy *Dárce a Syn* (L. Lowry), *Zákon jednoho* (A. a L. Saunders) a *Bez šance* (N. Shusterman). Ke každé knize byly vytvořeny dva pracovní listy, přičemž každý

lze vypracovat v rámci jedné vyučovací hodiny, avšak vždy záleží na zvoleném postupu pedagoga a tempu celé třídy. Pracovní listy se liší délkou a množstvím textů i zvolenými metodami a aktivitami. Ke každému pracovnímu listu je vytvořena také metodická podpora pro pedagoga, která obsahuje základní údaje o tématu, možnost využití pracovního listu napříč mezipředmětovými vztahy, průřezová témata a potřebné pomůcky. Ke každé aktivitě je poté uvedeno, jakým způsobem lze s texty pracovat a jaké je možné řešení jednotlivých úkolů. Vzhledem k tomu, že je většina aktivit v pracovních listech zaměřena na tvůrčí činnost žáků, uvádíme pouze jedno z mnoha možných řešení. Správnost úkolu hodnotí vždy pedagog, který s žáky postupně pracovní listy prochází a následně žákům předává zpětnou vazbu. Jednotlivé odpovědi je vhodné kontrolovat postupně. Úkoly jsou sestavené tak, aby po určitých částech mohla následovat společná diskuze, shrnutí či nějaká forma reflexe. Vyučující celou výuku řídí, avšak aktivita je převážně na straně žáků, kteří pracují individuálně, či ve dvojicích a následně své odpovědi a názory sdílí se spolužáky.

8.1 Dárce – Lois Lowry

8.1.1 Pracovní list č. 1

První pracovní list seznamuje žáky se společností, ve které protagonista Jonas vyrůstá a na příkladech reflektuje nedokonalosti daného společenství. Žák se zároveň seznamuje s některými pojmy, které se hojně objevují v dystopické literatuře. Pracovní list se skládá z krátkého medailonku o autorce a následně ze 12 úkolů. Některým úkolům předchází text, jiné se zaměřují na práci s obálkou knihy či na rozvíjení představitosti žáků. Je vhodné postupovat po částech společně s celou třídou, dávat žákům dostatek času na zpracování jednotlivých úkolů a poté prezentovat několik možných řešení.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 1 (viz Příloha 1), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: dějepis, občanská výchova

Použité metody: T-graf, čtení s otázkami, práce s obrázkem, práce s klíčovými slovy

ÚVOD: Žáci se seznámí s názvem díla a s jeho autorkou. Učitel se může žáků ptát, jestli už četli nějakou knihu od Lois Lowry a jestli vědí, co znamená slovo tetralogie.

Úkol 1: Žáci dostanou pár minut na to, aby si prohlédli obálku knihy *Dárce*. Následně se zamyslí nad tím, kdo by mohl být hlavní hrdina.

Možné řešení: Hlavní hrdina bude pravděpodobně chlapec s jablkem, který je na obálce vyobrazen uprostřed. Jako jediný je nakreslen barevně, proto si myslím, že je to právě on.

Úkol 2: Žáci se zamyslí nad tím, jestli jim ilustrace něco nepřipomíná, případně napíší několik pocitů, které v nich kniha na první pohled vyvolává. Učitel může k tomuto úkolu seznámit žáky také s citátem „Nesud’ knihu podle obalu“ a vysvětlit jej.

Možné řešení: Ilustrace ve mně vyvolává skličující pocity, protože to vypadá, že jsou všechny děti na obalu knihy smutné. Trochu mi to připomíná nějakou sektu nebo skupinu, protože jsou všichni oblečeni ve stejné uniformě.

Úkol 3: Nyní žáci dostanou více času na to, aby se podle názvu a obalu knihy zamysleli nad tím, o čem může být děj příběhu. Děj shrnou pouze krátce, případně stačí napsat několik slov, která je ve spojitosti s knihou zatím napadají.

Možné řešení 1: Podle mě bude příběh o chlapci, který je jiný než ostatní.

Možné řešení 2: stát, vůdce, černobílý, chlapec, rodina, komunita

Úkol 4: Žáci si nejdříve přečtou obě ukázky, které popisují život ve společenství. Snažili jsme se vybrat neutrální ukázky, ze kterých jednoznačně nevyplývá, jestli je daná společnost dobrá či špatná. Žáci se tedy nejdříve zamyslí nad tím, jestli by v dané společnosti chtěli žít či nikoliv a proč.

Možné řešení: Ve společenství bych žít nechtěla, protože nerada mluvím o svých pocitech. Zároveň se chci o rodiče ve stáří postarat a nechci, aby mě v dospělosti opustili.

Úkol 5: Následně žáci ke každé ukázce napíší, jestli je popsáno společenství podle nich spíše utopické či dystopické. Svůj názor zdůvodní na slovech či pasážích z textu.

Možné řešení: První ukázka působí více utopicky. Je zde rodina, která se dělí o své pocity a navzájem si radí, jak se vypořádat s emocemi. Druhá ukázka oproti tomu na mě působí trochu dystopicky, protože se vztahuje k pravidlu, které určuje, že každý rodič po určité době od svých dětí odchází. Děti tak neznají své prarodiče a ani se nedozví, kdy umřeli jejich vlastní rodiče.

Úkol 6: Na základě informací z přečtených ukázek vyplní žáci T-graf, ve kterém uvedou, jaké výhody a nevýhody může přinášet život v daném společenství.

Možní řešení: výhody – pravidla, bezpečí obyvatel, stejná práva a povinnosti pro všechny, méně kriminality, rodinné rituály; nevýhody – dodržování pravidel, absence svobodných rozhodnutí, nemožnost poznat své prarodiče, jednotvárnost života

Úkol 7: Žáci si přečtou druhou ukázkou, ve které je více popsána nejen komunita, ve které Jonas žije, ale také několik pojmů, které se opakovaně objevují v dystopických příbězích. Po přečtení textu žáci vyhledají podtržená slova v textu a pokusí se vlastními slovy vysvětlit jejich význam.

Řešení: společenství – sdružení více osob na základě společných zájmů; pravidlo – norma, kterou je nutné dodržovat; rodička – žena, která porodila dítě; novodítě – novorozeně

Úkol 8: Žáci opět vycházejí z přečteného textu a zamýšlí se nad tím, jakou barvu očí mohou lidé mít a proč Jonas zmiňuje pouze tmavou a světlou barvu očí.

Možné řešení: Lidé mohou mít různou barvu očí – hnědé, modré, zelené, šedé. Jonas zmiňuje tmavou a světlou barvu očí pravděpodobně proto, že mají všichni ve společenství stejnou. Připomíná mi to ilustraci z knižní obálky.

Úkol 9: Žáci zkusí porovnat Jonasovo společenství se společností, ve které reálně žijí. Dáme žákům dostatek času, aby si znovu prošli pracovní list a zaměřili se na všechny zajímavosti, které se během hodiny o Jonasově společenství dozvěděli.

Možné řešení: Společenství, ve kterém Jonas žije má podle mě až moc pravidel. Lidé nejsou tolik svobodní jako u nás, ale musejí dělat přesně to, co se od nich vyžaduje. Taky to vypadá, že jsou všichni stejní nebo podobní a moc se od sebe neliší. My se se spolužáky ve třídě od sebe hodně lišíme. Máme jinou barvu očí i vlasů, jinak se oblékáme i chováme.

Úkol 11 a 12: Na závěr celé hodiny žáci zhodnotí, proč podle nich autorka vybrala zrovna toto téma. Pokud žáky kniha zaujala, je vhodné přečíst dovětek autorky v knize, kde popisuje, co jí vedlo k napsání této knihy.

Možné řešení: Autorka vybrala toto téma, aby si čtenáři uvědomili, že existují i jiné společenství, než je to naše, a že v různých krajích mohou být jiná pravidla a zákony.

8.1.2 Pracovní list č. 2

Druhý pracovní list vytvořený ke knize *Dárce* žákům hlouběji představuje některé další charakteristiky společenství, ve kterém Jonas žije. Žáci zjišťují, jaké další specifika daná společnost má, a jak se ke společenství staví Jonas. Pracovní list se skládá z medailonku o autorce, který je jiný než v prvním pracovním listě, a z 9 úkolů. Některým úkolům předchází text, ale většina z nich se zaměřuje na emoce a pocity samotných žáků. Pracovní list se soustředí především na dva důležité motivy příběhu – barvy a vzpomínky.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 2 (viz Příloha 2), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: dějepis, občanská výchova

Použité metody: Tvůrčí psaní – tady a teď / dokončení výpovědi hlavní postavy, čtení s otázkami

ÚVOD: Žáci se v úvodu seznámí s autorkou a názvem díla, nebo si autorku pouze připomenou. Vyučující může žáky upozornit na to, že *Dárce* byl již v roce 2014 zfilmován, a navázat na to v dalších hodinách. K jednotlivým ukázkám je možné žákům přehrát také filmovou ukázkou.

Úkol 1: Žáci mají pár minut na to, aby se zamysleli nad tím, jak by vypadal náš svět bez barev. Jde především o to, aby se žáci zamysleli, k čemu vlastně vnímání barev potřebujeme.

Možné řešení: Změnilo by se pro mě hodně, protože mám ráda podzim, a takto bych neviděla barvy stromů a příroda by vypadala smutně.

Úkol 2: Žáci si přečtou ukázkou, ve které Dárce Jonasovi vysvětluje, že kdysi byl svět pestrý a barevný, avšak nyní lidé barvy nevidí. Žáci se zamyslí nad tím, jaké důvody může mít společenství k tomu, aby u lidí potlačilo možnost vidět barvy.

Možné řešení: Kdyby lidé nevnímali barvy, byli by si více podobní a neřešili by tolik některé věci (například oblečení, barvy věcí, nábytku aj.). Lidé by si pak tolik nezáviděli.

Úkol 3: Třetí úkol vyžaduje více času a žáci ho píšou samostatně. Každý žák popíše svůj běžný den, ve kterém by však neexistovaly barvy. Co by se pro žáky změnilo?

Možné řešení: Ráno vstanu a jdu si vyčistit zuby. Potom se jdu nasnídat, většinou snídám cereálie s mlékem a čaj. Jdu si vybrat, co si obleču do školy, ale protože všechno oblečení vypadá stejně, je můj výběr rychlejší než obvykle. Po cestě do školy mě málem srazí auto na přechodu, protože jsou všechny barvy na semaforu stejné. Ve škole skoro nepoznám svého kamaráda Martina, protože jsou si všichni mí spolužáci dost podobní. Během hodiny výtvarné výchovy panuje pochmurná nálada. Máme za úkol namalovat podzim na venkově, ale všechny naše výkresy vypadají spíše jak noc na venkově. Na oběd jsou mé oblíbené špagety, ale tentokrát mi tolik nechutnají. Po škole jdu domů, chvíli se dívám na televizi a potom jdeme s kamarády na hřiště. Hrajeme fotbal, ale protože nemáme rozdělené barvy dresů, plete se nám, kdo s kým hraje. Celý den je pro mě pochmurný a smutný. Večer jdu spát a těším se na další den. Snad bude tentokrát barevný.

Úkol 4: Žáci si přečtou další ukázkou, ve které se dočtou, jak na nemožnost vidět barvy reagoval Jonas. Učitel zjišťuje, jestli na to mají žáci stejný či jiný názor. Úkol lze pojmout jako krátkou diskuzi.

Možné řešení: S Jonasem souhlasím, taky bych byla našťvaná, kdybych neměla na výběr a musela furt nosit černobílé oblečení.

Úkol 5: Žáci si znovu přečtou ukázkou a pokusí se dokončit Jonasovu větu. V knize věta dokončena není, dokončí ji Dárce otázkou: „*Důležitá je ta možnost volby, vid’?*“

Možné řešení: Ale svět by byl s barvami veselejší.

Úkol 6: Před řešením šestého úkolu vyučující žáky upozorní, že kromě barev, kterých se společnost vzdala, nezná ani svou minulost a historii. Žáci si poté vybaví nějakou událost z vlastní či světové historie a pokusí se napsat, jaké emoce v nich tato vzpomínka vyvolala.

Možné řešení: Narození mého mladšího bratra – strach, radost, láska, smích

Úkol 7: Žáci své emoce či pocity dále rozvedou.

Možné řešení: Většina mých emocí byla pozitivní, protože jsem se na brášku těšila. Měla jsem však strach z toho, aby se jemu ani mamince nic nestalo.

Úkol 8: Žáci se zamyslí nad tím, jestli v dnešním světě existuje někdo jako příjemce paměti.

Možné řešení: Všichni jsme příjemci paměti, ale třeba pan učitel dějepisu toho o historii ví mnohem víc než já.

Úkol 9: Žáci krátce shrnou, jak by podle nich vypadal svět, ve kterém by lidé neznali historii a události, které se v minulosti odehrály.

Možné řešení: Je lepší, když si lidstvo historii pamatuje. I když může někdy vyvolávat negativní emoce, můžeme se z ní poučit.

8.2 Syn – Lois Lowry

8.2.1 Pracovní list č. 3

Pracovní list seznamuje žáky s hlavní zápletkou příběhu a se společenstvím, ve kterém hlavní postava vyrůstá. Žáci prostřednictvím pracovního listu zkoumají znaky dystopické společnosti a učí se vyhledávat klíčová slova a informace. Pracovní list se skládá z medailonku a 10 dílčích úkolů. Ve většině případů jsou úkoly zaměřené na práci s textem nebo s klíčovými slovy, které se vztahují k tématu knihy.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 3 (viz Příloha 3), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: dějepis, občanská výchova, výtvarná výchova

Použité metody: čtení s otázkami, klíčová slova, Vennův diagram

Úkol 1: Žáci se pokusí podle názvu knihy odhadnout, o čem by kniha mohla pojednávat. Vzhledem k tomu, že je kniha *Dárce* velmi populární a byla i zfilmována, je pravděpodobné, že budou žáci některé postavy již znát.

Možné řešení: Podle názvu si myslím, že hlavní hrdina bude chlapec, který bude vyprávět příběh své rodiny. Z tetralogie jsem četla knihu *Dárce* a myslím si, že by se v knize mohl objevit Jonas.

Úkol 2: Žáci se následně zamyslí nad klíčovými slovy, které se k příběhu vztahují, a pokusí se vlastními slovy shrnout děj příběhu. Žáci mohou pomoci klíčovými slovy tvořit také anotaci.

Možné řešení: Děj příběhu je o chlapci, který při pokusu o útěk z domova přijde o svou paměť. Jeho rodiče nesou ztrátu svého syna velmi těžce, protože ho milují, a pokusí se ho

najít. Během hledání je čeká spousta nástrah, které díky své odvaze zdolají. Nakonec svého syna najdou a pokusí se mu připomenout všechny vzpomínky z dětství, na které zapomněl.

Úkol 3: Žáci se následně zamýšlí nad společnostmi, ve které žijí (případně nad státem, městem apod.) a pokouší se ji popsat 5 přídavnými jmény.

Možné řešení: demokratická, otevřená, pokroková, kritizující, moderní

Úkol 4: Dále si žáci přečtou několik ukázek, které popisují společenství, ve kterém žije hlavní hrdinka příběhu. Následně se pokusí vymyslet dalších 5 přídavných jmen, kterými vystihnou dané společenství.

Možné řešení: striktní, nedemokratická, nařizující, uzavřená, organizovaná

Úkol 5: Žáci se poté své myšlenky z předchozích dvou cvičení pokusí shrnout do Vennova diagramu. Uvědomí si tak, že i ve společenství, které jsou na první pohled odlišné, mohou najít některé společné znaky. V tomto cvičení nemusejí žáci pracovat pouze s přídavnými jmény.

Možné řešení:

- modrá elipsa: otevřená, demokratická, různorodá, kritizující
- růžová elipsa: uzavřená, nedemokratická, uniformní, nařizující
- společné znaky: hierarchická, pokroková, moderní, nekonfliktní

Úkol 6: Na základě přečteného textu žáci odpovídají na otázky vyplývající z textu. Nejdříve se žáci zamýšlí nad postavami Claire a Gaba a snaží se odhadnout, jaký by mezi postavami mohl být vztah.

Možné řešení: Claire a Gabe budou pravděpodobně rodina. Myslím si, že Claire bude matka Gabriela.

Úkol 7: Žáci se dále zamýšlí nad tím, co způsobují pilulky, které ve společenství povinně jedí.

Možné řešení: Tyto pilulky asi způsobují, že se člověk cítí otupělý, nemá žádné starosti a řeší jen všední věci. Důkaz z textu: „*proto je jediná, kdo něco cítí.*“

Úkol 8: Žáci opět pracují s přečteným textem a snaží se odhadnout, jaká nálada skutečně panuje ve společenství, ve kterém Claire žije.

Možné řešení: Myslím si, že pokud lidé berou pilulky a nemají žádné starosti, cítí se spokojeni. Skutečně však spokojeni být nemůžou, protože jsou pod vlivem léků.

Úkol 9: Žáci odhadují, co se mezi Claire a Gabem stalo a předpovídají, jak se bude příběh dále vyvíjet.

Možné řešení: Gabe se pravděpodobně své matce ztratil. Myslím si, že se ještě shledají.

Úkol 10: Poslední úkol rozvíjí tvořivost žáků. Žáci mají za úkol vymyslet ke knize obálku podle informací, které získaly z pracovního listu.

Řešení: Autorská práce žáků.

8.2.2 Pracovní list č. 4

Žáci se prostřednictvím pracovního listu blíže seznamují s příběhem a osudem protagonistky Claire. Zatímco první pracovní list (Pracovní list č. 3) se zabýval spíše dystopickou společností a jejími rysy, v následujícím pracovním listě žáci pracují výhradně s textem, ve kterém se snaží nalézt odpovědi na otázky. Pracovní list obsahuje medailonek a 10 úloh, které jsou zaměřeny na předpovídání a tvůrčí psaní žáků. V průběhu čtení textu dbá vyučující na to, aby žáci text nepředbíhali, ale po každé části vyplnili tabulku předpovědí a pak teprve pokračovali dále.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 4 (viz Příloha 4), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: dějepis, občanská výchova

Použité metody: čtení s otázkami, čtení s předpovídáním, dokončení příběhu

Úkol 1: Žáci na základě informací z ukázky pojmenují hlavní hrdinku a zamyslí se nad tím, co se jí pravděpodobně stalo.

Možné řešení: Hlavní hrdinka se jmenuje Claire. Myslím si, že ztratila paměť, protože se v ukázce snaží vybavit si své vzpomínky.

Úkol 2: Následně se žáci zamyslí nad tím, jestli oni sami mají vzpomínku, ze které si pamatují jen útržky.

Možné řešení: Pamatuji si, že když jsem byla malá, tak jsem si zlomila nohu. Vybavuju si sádro, ale nevzpomínám si, jak mi ji doktor nasazoval nebo sundával.

Úkol 3: Žáci si přečtou další část příběhu a odhadují, jak se Claire v dané situaci asi cítí. Mohou se zamýšlet také nad tím, jestli se i oni sami ocitli v podobné situaci a jak se při tom cítili.

Možné řešení: Claire je pravděpodobně zmatená, protože neví, co se děje. Podobnou situaci jsem nezažila, ale ukázka mi připomíná situace, kdy naším městem projíždí sanitky nebo hasičské vozy. Z toho jsem vždy nervózní.

Úkol 4: Žáci se zamyslí nad tím, jakými prostředky autorka docílila napětí.

Možné řešení: Autorka využívá krátké věty, často tázací. Z textu je patrné, že situace postupně graduje, a čtenář je napjatý, protože neví, co přesně se stalo.

Úkol 5: Následující úkol může být pro některé žáky obtížný, protože odpověď na otázku není z textu jasná, a žáci si musejí domýšlet, jaký je vztah mezi Claire a pěstounem.

Možné řešení: Myslím si, že jsou přátelé, protože Claire očekávala, že se na ni podívá. Vypadá to, že pěstoun tuší, co se stalo. Claire asi čekala, že jí to pěstoun řekne.

Úkol 6: Žáci přemýšlejí nad tím, proč byla Claire bosa. Informace opět nevychází přímo z dané ukázky, ale lze ji vyvodit z předchozího textu.

Možné řešení: Myslím si, že Claire spala, když se rozezněly sirény a ona rychle utíkala ven.

Úkol 7: Žáci odhadnou, kam Jonas odnesl malého chlapce a zkusí popsat, jak to může vypadat jinde, mimo společenství.

Možné řešení: Myslím si, že Jonas odvezl chlapce pryč ze společenství, někam kde je větší svoboda a lidé si mohou rozhodovat o svém životě.

Úkol 8: Žáci se zamyslí nad tím, proč byla hlavní hrdinka smutná a proč se rozhodla vběhnout na loď.

Možné řešení: Claire byla smutná, protože Jonas unesl jejího syna. Myslím si, že se ho rozhodla jet hledat.

Úkol 9: Žáci zhodnotí, jak se jim dařilo pracovat s textem a předpovídat jednotlivé části příběhu.

Úkol 10: Na závěr se žáci pokusí vymyslet, jak příběh dále pokračoval (nebo jak skončil). Žákům mohou napovědět vyznačené pasáže, které úzce souvisí se zápletkou děje. Žákům

můžeme zároveň napovědět, že loď nemusí doplout do své cílové stanice, ale může ztroskotat. Necháme žáky, aby přemýšleli, kdy se Claire se svým synem zase shledá, za jakých okolností a co tomu bude předcházet.

Možné řešení: Claire se na lodi dostane až do nedalekého města, kde vyvěsí plakáty s portréty Jonase a ztraceného chlapce a počká, jestli je místní obyvatelé nepoznají. Jedna paní jí prozradí, že Jonase viděla, jak odjíždí směrem na východ. Claire se tedy rozhodne vydat na východ a projede jedno město za druhým. Se svým synem se setká až po mnoha letech. Nakonec je to její syn, kdo ji vyhledá, protože touží nalézt matku, kterou nikdy nepoznal.

8.3 Bez šance – Neal Shusterman

8.3.1 Pracovní list č. 5

Pracovní list seznamuje žáky s dílem Neala Shustermana a s některými rysy dystopické literatury. Žáci se nejdříve seznámí s autorem prostřednictvím krátkého medailonku a poté následuje 11 úloh. Některým úkolům předchází text, jiné se zaměřují na práci s obálkou knihy či na tvořivou práci žáků. Je vhodné postupovat společně se všemi žáky, zastavovat se po jednotlivých částech a reflektovat odpovědi žáků.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 5 (viz Příloha 5), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: dějepis, občanská výchova

Použité metody: práce s obrázkem, metoda pětilístku, čtení s otázkami, podvojný deník, tvůrčí psaní

Úkol 1: Žáci si nejdříve prohlédnou obálku knihy a poté se pokusí odhadnout, o čem by kniha mohla být. Žáci zároveň vyjadřují pocity, které v nich ilustrace vyvolává a sdílí své názory se spolužáky.

Možné řešení: Obálka knihy na mě působí trochu děsivě a vyvolává ve mně obavy. Myslím si, že hlavní hrdinkou knihy bude dívka, která se bude cítit ztracená a roztržštěná. Podle názvu odhaduji, že dívce může jít o život.

Úkol 2: Žáci následně vypracují pětilístek, jehož jádrovým slovem (tématem) je život. Žáci pracují na pětilístku individuálně a poté sdílí své odpovědi se zbytkem třídy.

Možné řešení:

	ŽIVOT		
	soukromý	křehký	
dýchat	radovat se		být
Máme svůj začátek i konec.			
	existence		

Úkol 3: Na základě přečteného textu žáci odhadnou, jak se jmenuje hlavní hrdina knihy.

Řešení: Hlavní hrdina knihy se jmenuje Connor.

Úkol 4: Žáci z textu usuzují, proč Connor utíká z domu.

Možné řešení: Myslím si, že se mezi Connorem a jeho rodiči stalo něco vážného.

Úkol 5: Žáci se vžijí do situace Connora a na základě přečteného textu vyvodí, jak se hlavní hrdina v dané situaci s největší pravděpodobností cítí.

Možné řešení: Podle mě se Connor cítí odhodlaně, ale zároveň má strach. Asi ho i trochu mrzí, co se stalo mezi ním a jeho rodiči. Důkaz z textu: „*Připadá mu úžasné, jak málo věcí stojí za to vzít, když na to opravdu přijde. Většinou vzpomínky.*“

Úkol 6: Žáci se na základě přečteného textu pokusí vlastními slovy vysvětlit pojmy „rozpojenc“ a „nezleťák“.

Řešení: „Rozpojenc“ je mladistvý, který byl poslán na rozpojení. „Nezleťáci“ jsou poté nezletilí, které najímá policie, aby pomáhali s hledáním „rozpojenců.“

Úkol 7: Žáci se zamyslí nad tím, jak se podle nich mohl stát Connor rozpojencem. Co mohl udělat, že ho rodiče poslali na rozpojení?

Možné řešení: Myslím si, že Connor chodil často za školu, pral se a možná i kradl.

Žáci si následně přečtou další ukázkou. Během čtení podtrhávají slova nebo pasáže, která je v textu zaujmou. Poté odpovídají na otázky a vytvářejí si podvojný deník.

Úkol 8: Žáci se zamyslí nad tím, jaké pocity v nich daná ukázkou vyvolává.

Možné řešení: Ukázkou ve mně vyvolává negativní pocity, po přečtení se cítím smutný a je mi líto dětí, které byly odvezeny na rozpojení.

Úkol 9: Na základě informací získaných z textu se žáci pokusí vlastními slovy vysvětlit pojem „sklizňový tábor.“

Řešení: „Sklizňový tábor“ je místo, kam odvázejí rozpojence a kde následně probíhá samotné rozpojení.

Úkol 10: Na základě přečteného textu hledají žáci souvislost mezi „sklizňovým táborem“ a nějakým jiným zařízením, které jim „sklizňový tábor“ připomíná.

Možné řešení: Sklizňový tábor mi svým popisem připomíná vězení.

Podvojný deník: Žáci si nyní přepíší čtyři slova (pasáže nebo věty), které je v ukázce nejvíce zaujaly a doplní k nim svůj vlastní komentář, názor nebo pocit, který v nich daný úryvek z textu vyvolává.

Možné řešení:

Úryvek z textu (pasáž, věta, slovo)	Můj komentář / pocit / názor...
„jestli má duši zařízení, ve kterém k rozpojování dochází“	<i>Často se mluví o tom, že i domy mají svou duši a pamatují si, co se v nich odehrálo. Vždycky jsem z toho měla strach.</i>
„Happy Jack“	<i>Jak se může jmenovat místo, kde dochází k rozpojování Happy Jack?</i>
„havajské košile“	<i>To mi přijde zvláštní.</i>
„pohledu na odjíždějící náklad'áky jsou ušetřeni“	<i>Tato pasáž ve mně vzbuzuje vztek a zároveň také smutek.</i>

Úkol 11: Před dalším úkolem se žáci rozdělí do skupin, ve kterých navrhnou řešení problému týkající se přelidňování planety. Pokud by byla pro žáky aktivita náročná, můžeme jim předem rozdat kartičky s možnými návrhy na řešení, které by žáci pouze sepsali a více rozvedli do detailů.

Možné řešení: dostupnost antikoncepčních metod (prevence); vzdělávání obyvatel o plánovaném rodičovství; život pod vodou (podvodní města); život ve vzduchu (vzdušná města); objevování nových planet

8.3.2 Pracovní list č. 6

Žáci se prostřednictvím pracovního listu dozví více informací o jedné z vedlejších postav, o úskalích, které s sebou přináší rozpojování, a porozumí některým novotvarům, které se v knize objevují. Pracovní list se skládá z medailonku o autorovi a 10 úkolů, z nichž většina je založena na práci s textem. Kromě úkolů zaměřených na porozumění textu, se v pracovním listě objevují také úlohy zaměřené na tvůrčí psaní žáků.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 6 (viz Příloha 6), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana

Mezipředmětové vztahy: občanská výchova, přírodopis (biologie)

Použité metody: čtení s otázkami, tvůrčí psaní, dokončení ukázky, změna vypravěčské perspektivy

Úkol 1: Žáci se podle názvu knihy snaží odhadnout její děj. Zároveň se zamýšlejí nad tím, proč autor zvolil zrovna takový název (čeho tím chtěl docílit).

Možné řešení: Podle názvu bude kniha o někom, kdo nemá šanci (na život nebo na lásku). Autor zvolil tento název, protože je tajemný a není lehké odhadnout, o čem přesně kniha bude.

Úkol 2: Žáci si přečtou ukázku, ve které se seznámí s postavou CyFiho. Poté vysvětlí, co znamená, když má někdo „chmatácký ruce.“

Řešení: Člověk, který má chmatácké ruce okrádá lidi. Je to zloděj.

Úkol 3: Žáci na základě přečteného textu odhadují, co se CyFimu stalo. Ke svému názoru uvedou i důkaz z textu.

Možné řešení: CyFi přišel o kousek mozku, pravděpodobně při nějaké nehodě, a podstoupil transplantaci. Důkaz v textu: „*Myslej si, co pro mě neudělali, když mi ten kus mozku opatřili [...].*“

Úkol 4: Žáci odhadují, kam chlapci cestují a proč mají namířeno právě tam.

Možné řešení: Chlapci cestují do Joplinu. Myslím, že tam CyFi najde svého dárce nebo jeho rodiče.

Úkol 5: Žáci na základě informací z textu usuzují, proč rodiče nechali chlapce, který žije v CyFihu mysli, rozpojit.

Řešení: Chlapec se jmenoval Tyler a rodiče ho nechali rozpojit, protože byl kleptoman.

Úkol 6: Žáci dopíšou začátek a konec příběhu, který bude obsahovat informace o tom, co se CyFimu stalo a jak jeho příběh dopadne.

Možné řešení: Z – CyFi tu ostrou bolest cítil stejně, jako by se to stalo dnes. Když mu rodiče pořizovali helmu na kolo, už tehdy byl rozhodnutý, že ji tajně schová do skříně a bude si dál svobodně brouzdat ulicemi. Jako dospělák. Hlupák! Kromě bolesti si toho moc nepamatuje. Probudil se na jednotce intenzivní péče obklopený květinami a svými oblíbenými hračkami. Jeho tátové mu celou situaci vysvětlili a ubezpečili ho, že si za čas ani nevzpomene, že prodělal transplantaci části mozku. Jak ti se mýlili.

K – Když CyFi dojel do Joplinu, uvědomil si, že zde není poprvé. Znal to tady, znal jeho ulice, domy, dokonce poznával i některá projíždějící auta a známé tváře lidí, kteří seděli na svých terasách a popíjeli čaj. CyFi přesně věděl, kam jít. Zazvonil na zvonek, a než si stačil rozmyslet, co vlastně řekne, se dveře otevřely. Stál tam mladý pár. CyFi je nikdy neviděl, ale přesto je bezpečně znal. Usmál se. Ten kousek jeho duše, který mu během transplantace uvízl v těle, celou dobu jen hledal své rodiče.

Úkol 7: Žáci si následně přečtou, jak se příběh skutečně vyvíjel a navzájem se podělí o své verze příběhu. Poté vyhodnotí, který žakovský příběh se nejvíce podobal originálu a který byl naopak nejvíce originální.

Možné řešení: Vychází z práce žáků.

Úkol 8: Žáci se zamyslí nad tím, proč CyFi vnímal Tylera víc, než by měl. Pro své tvrzení najdou důkaz v textu.

Řešení: CyFimu měla být transplantována část spánkového laloku od několika dárců, ale jeho tátové zaplatili chirurgovi, aby dostal celý spánkový lalok od jedné osoby. Jeho tátové to neudělali tak, „*jak se to dělat má.*“

Úkol 9: Žáci vlastními slovy vysvětlí význam jednotlivých novotvarů. Svě odpovědi poté porovnají se spolužáky.

Řešení: rozpojení (usmrcení nezletilého a následné darování jeho orgánů), rozpojenc (nezletilý, který je poslán na rozpojení), sklizňový tábor (místo, kam sváží rozpojence

k rozpojení), čápnutí (adoptování nalezeného dítěte), tleskači (vzbuřenci a teroristé, kteří tlesknutím aktivují výbušninu ve svém těle)

Úkol 10: Žáci si přečtou další ukázkou z knihy. Na základě informací, které získali během vyplňování pracovního listu, se pokusí úryvek přepsat tak, jako by jej vyprávěl Tyler a ne Cyrus.

Možné řešení: Nic nevidím. Ale cítím, že se blížíme. Domů. Buší mi srdce, mám strach a hlavou se mi honí myšlenky, které nepoznávám. Můj vnitřní hlas zní jinak, moje myšlenky jsou zmatené, vzpomínky zamlžené a nic z toho nemůžu vyjádřit slovy. Neznám slova, nedokážu je ve své hlavě najít. Co se to stalo? Musím do Joplinu. Musím vidět svoje rodiče a ujistit se, že to je jen zlý sen. Musím se probudit.

8.4 Zákon jednoho – Ashley a Leslie Saunders

8.4.1 Pracovní list č. 7

Pracovní list seznamuje žáky s dystopickým románem *Zákon jednoho*, s dějem příběhu a s některými znaky, které se v dystopickém žánru objevují. Pracovní list je rozsáhlejší, a proto ho lze rozdělit do dvou vyučovacích hodin. Nejdříve se žáci seznámí s autorkami prostřednictvím krátkého medailonku a následně vypracují 14 úloh. Na některých úkolech pracují žáci sami, na jiných mohou pracovat ve dvojicích nebo ve skupinách. Úkoly se primárně zaměřují na práci s textem a na představitost žáků.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 7 (viz Příloha 7), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Mezipředmětové vztahy: občanská výchova, výtvarná výchova, dějepis

Použité metody: čtení s otázkami, myšlenková mapa, zpřeházené věty, alfa box

Úkol 1: Žáci se nejdříve zamyslí nad názvem knihy a pokusí se odhadnout, co takový zákon nařizuje a koho by se mohl primárně týkat. Následně se na internetu pokusí vyhledat, jestli se takový zákon již někde uplatňoval.

Řešení: Zákon nařizuje, že každá rodina může mít pouze jedno dítě. Tento zákon se uplatňoval v Číně.

Úkol 2: Žáci dále vytvářejí myšlenkovou mapu na téma budoucnost. Pokouší se odhadnout, jak bude budoucnost vypadat, co se změní a v čem se bude odlišovat od současného světa.

Možné řešení: Individuální práce žáků.

Úkol 3: Na základě informací z textu žáci porovnávají popis budoucnosti se svými nápady v myšlenkové mapě. Následně hledají spojitosti a rozdíly.

Možné řešení: Odvíjí se od vytvořené myšlenkové mapy.

Úkol 4: Žáci napíší, jakým způsobem popisuje hlavní hrdinka prostředí, ve kterém žije. Žáci z textu odhadují, jestli se jí v Texasu (Dallasu) líbí a pro své tvrzení hledají důkazy.

Možné řešení: Hlavní hrdinka popisuje Dallas jako velkoměsto se spoustou mrakodrapů, reklam a lidí. Na místě, ve kterém žije, se podle mě necítí spokojená, protože je neustále sledována kamerami a musí „*být neustále ve střehu.*“

Úkol 5: Žáci se zamyslí nad tím, zda by nás vláda mohla v budoucnu sledovat kamerami a své tvrzení odůvodní.

Možné řešení: Myslím si, že nemohla, protože to je proti lidským právům.

Úkol 6: Žáci opět vycházejí z informací z textu a zamýšlí se nad tím, jestli v budoucnu budou jezdit automobily.

Možné řešení: Myslím si, že v budoucnu se doprava neomezí, ale bude více elektrických aut, abychom tolik neznečišťovali planetu.

Úkol 7: Žáci na základě informací z textu namalují ilustraci města.

Řešení: Autorská práce žáků.

Úkol 8: Žáci si přečtou části textu a poté se ho pokusí seřadit tak, aby na sebe jednotlivé části navazovaly.

Řešení: 2, 1, 4, 7, 3, 6, 8, 5, 9

Úkol 9: Žáci usuzují, jaká je zápleтка příběhu a jak souvisí s názvem knihy.

Řešení: Zákon jednoho povoluje pouze jedno dítě v rodině, ale příběh vypráví o dívkách, dvojčatech, které jsou od sebe k nerozeznání. Jejich spolužák Halton však odhalí jejich tajemství a obě dívky vyfotí. Dívky poté musejí utéct z domu.

Úkol 10: Žáci v textu vyhledají, jak se jmenují hlavní hrdinky příběhu.

Řešení: Ava a Mira

Úkol 11: Následně se žáci zamyslí nad tím, proč musejí dívky utéct. Co jim asi hrozí, když je najdou?

Možné řešení: Myslím si, že by musely jít obě do nápravného zařízení a jejich otec do vězení.

Úkol 12: Žáci v textu najdou 3 slova, které jsou podle nich pro příběh klíčová. Daná slova zapíší na tabuli.

Možné řešení: dvojčata, útěk, tajemství

Úkol 13: Žáci napíší, proč si vybrali právě tato slova.

Možné řešení: dvojčata = v příběhu vystupují jako hlavní hrdinky; útěk = dívky utíkají z domu; tajemství = dívky se musely celý život vydávat za jednu a tutéž osobu

Úkol 14: Žáci se společně se svými spolužáky pokusí vyplnit alfa box. Žáci mohou do boxu vyplňovat slova, pojmy nebo své komentáře/pocity, které je během čtení napadaly. Alfa box je vhodné zapsat na tabuli.

Možné řešení:

A Amerika	B budoucnost	C cesta	D dvojčata	E efektivita
F figurky	G geny	H hněv	Ch Chtěla bych, aby dívky přežily.	I informační technologie
J jedna jako druhá	K kamery	L láska	M mikročip	N nespravedlnost
O otec	P pokrok	R rodina	S skrývání	T technologie
U Utečte!	V vláda	Z Zákon jednoho		

8.4.2 Pracovní list č. 8

Žáci se prostřednictvím pracovního listu blíže seznamují s příběhem obou dívek a dozvídají se, jakým překážkám musely na své cestě čelit. Pracovní list obsahuje medailonek a 10 úloh, které jsou zaměřeny na práci s textem a tvůrčí psaní žáků. Po každé aktivitě je vhodné odpovědi žáků sdílet a dát jim prostor pro vzájemnou zpětnou vazbu.

Pomůcky: nakopírovaný pracovní list č. 8 (viz Příloha 8), psací potřeby

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Mezipředmětové vztahy: občanská výchova, dějepis

Použité metody: Vennův diagram, metoda 5 W, dokončení ukázky, čtení s otázkami

Úkol 1: Žáci prostřednictvím Vennova diagramu porovnají, jak vypadaly technologie před 50 lety a pokusí se odhadnout, jak budou vypadat za dalších 50 let.

Možné řešení: před 50 lety (rozvoj digitálních technologií, počítače, počítačová myš, první mobilní telefony); společné (pokrok, potřeba komunikace, usnadnění práce, digitalizace dokumentů); za 50 let (3D tiskárny v každé domácnosti, rozvoj robotiky, nahrazení některé práce umělou inteligencí).

Úkol 2: Žáci si přečtou ukázku a poté se příběh pokusí shrnout pomocí metody 5 W.

Možné řešení: Kdo? (Ava a Mira); Co se stalo? (Dívky se schovávají před vojákem, který kontroluje mikročipy); Kde se to stalo? (ve vlaku); Kdy se to stalo? (pravděpodobně v poledne); Proč se to stalo? (Dívky jsou na útěku a obávají se, že je voják chytí).

Úkol 3: Žáci se pokusí předvídat, jak bude příběh pokračovat. Upozorníme žáky, aby při psaní příběhu pokračovali ve stejné osobě, v jaké je vyprávěn text ukázky.

Možné řešení: V tom vlak náhle zastaví. Nevíme, co se stalo. Voják také znejistí a rozběhne se směrem ke strojvedoucímu. Lidé ve vagónu začnou vystrkovat hlavy z oken a zjišťují, kvůli čemu přijedou pozdě do práce. „Je tam sebevrah!“ zakřičí někdo. V tu chvíli se otevrou dveře a voják, který předtím kontroloval mikročipy cestujících, vyběhne ven. Po chvíli se vlak znovu rozjede. Trvá nám s Avou ještě asi deset minut, než nám dojde, že sebevrah stojící na kolejích nám pravděpodobně zachránil život.

Úkol 4: Žáci si přečtou, jak příběh doopravdy pokračoval a porovnájí svůj příběh s originálem. Poté žáci odhadují, jak bude ukázka dále pokračovat.

Možné řešení: Muž dívky poznal, a protože nesouhlasí s vládou, rozhodl se, že na sebe upoutá pozornost. Vyběhne zpoza lavice a nechá se chytit vojákem.

Úkol 5: Žáci vysvětlují význam slova „pobuda“ a vymýšlejí k tomuto slovu synonymum.

Řešení: Pobuda je zpustlý člověk, který se potuluje; synonymum: vandrák, tulák.

Úkol 6: Žáci přemýšlejí nad tím, proč si lidé nenechávají dělat tetování.

Možné řešení: Protože tetování přitahuje pozornost kamer, kterými jsou občané v Dallasu sledováni.

Úkol 7: Žáci se vžijí do pocitů obyvatel Dallasu a napíší, jak se lidé podle nich v takovém městě musejí cítit.

Možné řešení: Lidé mají pravděpodobně strach a nemohou být sami sebou.

Úkol 8: Žáci na základě informací z přečteného textu vyvodí, jakým způsobem autorky udržují v textu napětí.

Možné řešení: Autorky píší v krátkých větách, což vzbuzuje napětí. Text postupně graduje a napětí vzbuzuje také pohybující se voják v těžkých botách „šest dalších kroků [...] čtyři další kroky.“

Úkol 9: Žáci napíší pět slov, které je jako první napadnou v souvislosti s přečtenými ukázkami nebo s probíraným tématem. Poté své slova sdílí se spolužáky a zjišťují, jestli se v některých slovech shodli.

Možné řešení: nesvoboda, sledování, strach, děti, útěk

Úkol 10: Žáci si přečtou heslo Komuny, ke které se obě dívky připojí, aby oživily revoltu. Žáci se pokoušejí vymyslet své vlastní heslo, které by sloužilo jako revolta proti něčemu, s čím již dlouho nesouhlasí.

Možné řešení: „Ke zvířatům jako k lidem!“ Toto heslo jsem si vybrala, protože se mi nelíbí, jak se někteří lidé chovají ke zvířatům ve velkochovech. Heslo by mělo lidi přimět, aby se chovali ke zvířatům stejně, jako by to byli lidé.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vytvoření metodických návrhů a pracovních listů, které se zaměřují na utopický a dystopický žánr v dětské literatuře. Materiály byly vytvořeny za účelem rozvíjení čtenářské gramotnosti u žáků na 2. stupni ZŠ a také za účelem popularizace dystopické literatury, která se v současnosti stává velmi vyhledávanou. Praktické části této diplomové práce předchází část teoretická, ve které jsme se pokusili o charakteristiku obou žánrů, jejich historický vývoj a vzájemné porovnání.

V teoretické části diplomové práce jsme se zabývali nejdříve terminologií, charakterizovali jsme utopii a dystopii jakožto filozofické koncepty a krátce nastínili jejich historický vývoj. Následně jsme se pokusili o definici utopie a dystopie jakožto literárních žánrů a zaměřili jsme se na vztah mezi utopií, dystopií a antiutopií. Ve třetí kapitole jsme se zaměřili na utopii a dystopii v české literatuře a pokusili jsme se obsáhnout nejvýznamnější autory, kteří se těmito žánry na poli české literatury 20. století zabývali. Vzhledem k tomu, že se dystopický žánr stal v posledních letech velmi populárním i u mladých čtenářů, věnovali jsme další kapitolu uplatnění obou žánrů v literatuře pro děti a mládež a představili jsme některé české autory, kteří se těmito žánry v dětské literatuře zabývají. V páté kapitole jsme se zaměřili na strukturu dystopických děl a jejich společné znaky, které se v dystopických dílech opakovaně objevují. Poslední kapitola teoretické části byla věnována charakteristice vybraných beletristických titulů, konkrétně dystopiím Lois Lowry *Dárce* (2014) a *Syn* (2022), prvnímu dílu dystopické série Neala Shustermana *Bez šance* (2020) a dystopickému románu autorky Ashley a Leslie Saunders *Zákon jednoho* (2020). Během analýzy vybraných děl jsme se soustředili především na charakteristiku dystopických znaků v jednotlivých dílech a na samotný děj. Mimo jiné jsme se snažili o charakteristiku vypravěče, hlavních postav, kompozice a časoprostoru. Z této analýzy jsme poté vycházeli při tvorbě pracovních listů a metodických návrhů.

V praktické části této diplomové práce jsme krátce charakterizovali vybrané metody pro práci s textem, které jsme při tvorbě pracovních listů využívali a poté jsme objasnili využití těchto materiálů v hodinách literární výchovy. Celkem jsme vytvořili osm metodických návrhů, ke kterým bylo vytvořeno také osm pracovních listů, které tvoří přílohu této diplomové práce. Metodické návrhy byly vytvořeny tak, aby vyučujícím byly dostatečnou oporou při realizaci těchto návrhů v hodinách literatury.

Během psaní diplomové práce jsme narazili na úskalí vycházející z nedostatku utopických děl spadajících do literatury pro děti a mládež. Jednotlivá analyzovaná díla obsahují především rysy, které jsou typické pro žánr dystopie, avšak ve všech případech vychází z utopických představ. Z tohoto důvodu jsme se v dalších částech diplomové práce zaměřili primárně na strukturu dystopických děl, ačkoliv se nejedná o díla čistě dystopická. Zjistili jsme, že hranice mezi utopickým a dystopickým žánrem není zcela jasně vymezena a oba žánry se navzájem prolínají. Domníváme se, že i přes tato zjištění byl cíl diplomové práce naplněn a námi vytvořené metodické návrhy a pracovní listy mohou vyučujícím posloužit jako efektivní způsob, jak rozvíjet čtenářskou gramotnost u žáků na 2. stupni ZŠ, a lépe pochopit některé charakteristické rysy dystopických a utopických děl.

Literatura

Primární literatura

- [1] LOWRYOVÁ, Lois (2013). *Dárce*. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0870-5.
- [2] LOWRYOVÁ, Lois (2022). *Syn*. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-3816-0.
- [3] SHUSTERMAN, Neal (2020). *Bez šance*. 2. vyd. Praha: Euromedia Group. Edice Yoli. ISBN 978-80-242-6924-5.
- [4] SAUNDERS, Ashley a Leslie Saunders (2020). *Zákon jednoho*. 1. vyd. Praha: Dobrovský. Edice King Cool. ISBN 978-80-7643058-8.

Sekundární literatura

- [5] ADAMOVIČ, Ivan (1995). *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. 1. vyd. Praha: R3. ISBN 80-85364-57-3.
- [6] ČAPEK, Robert (2015). *Moderní didaktika: Lexikon výukových a hodnotících metod*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3450-7.
- [7] HNÍK, Ondřej (2021). *Didaktika literatury: výzvy oboru. Od textů umělecké povahy k didaktice estetickovýchovného oboru*. 2. vyd. Univerzita Karlova: Karolinum. ISBN 978-80-246-4959-7.
- [8] HODROVÁ, Daniela (1987). Utopie. In: ZEMAN, Milan. *Poetika české meziválečné literatury: proměny žánrů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, s. 80-104. Kritické rozhledy, Velká řada.
- [9] HODROVÁ, Daniela (1989). *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel.
- [10] HRTÁNEK, Petr (2004). *Negativní utopie v české próze druhé poloviny 20. století: pokus o znakovou identifikaci žánru*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta. ISBN 80-7042-645-4.
- [11] FRIEDLAENDEROVÁ, Hana a kolektiv (2022). *České děti a mládež jako čtenáři v době pandemie 2021*. 1. vyd. Brno: Host. ISBN: 978-80-275-1378-9.
- [12] KREJČÍK, Přemysl (2019). *Zatmění po utopickém večírku. Sonda do české dystopické prózy 80. let 20. století*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7560-237-4.
- [13] MANNHEIM, Karl (1991). *Ideologie a utopie – přednášky a eseje*. 1. vyd. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-022-3.

- [14] MOCNÁ, Dagmar a Josef Peterka (2004). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-669-x.
- [15] NAXERA, Vladimír, Ondřej Stulík a Jaroslav Bílek (2015). *Literární a filmové dystopie pohledem politické vědy*. 1. vyd. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1060-0.
- [16] PAVERA, Libor a František Všeticka (2002). *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. ISBN 80-718-2124-1.
- [17] PAVLOVA, Olga (2022). *2+2=5: světy antiutopické a dystopické literatury*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7671-066-5.

Elektronické zdroje

- [18] ALEXANDER, Jonathan (2019). Storytelling Can Change the World: An Interview with Ashley and Leslie Saunders. In: *LARB: Los Angeles Review of Books* [online]. Los Angeles Review of Books, 2. 3. 2019 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://lareviewofbooks.org/article/storytelling-can-change-world-interview-ashley-leslie-saunders/>
- [19] CZAPLIŇSKÁ, Joanna (2001). Proč scifisté nejsou optimisté – znamená konec 20. století konec antiutopie? In: VOJTĚCH, Daniel (ed.) *Česká literatura na konci tisíciletí: příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, s. 737-745 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/CLKT2/31.pdf>
- [20] ČEŇKOVÁ, Jana (2019). Česká literatura pro děti a mládež ve druhém desetiletí 21. století (2. díl). In: *České literární centrum CzechLit* [online]. Brno: Moravská zemská knihovna, 18. 11. 2019 [cit. 2023-10-03]. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/feature/ceska-literatura-pro-deti-a-mladez-ve-druhem-desetileti-21-stoleti-2-dil/>
- [21] DAVID, Jaroslav (2017). NEWSPEAK. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita 2012-2020 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NEWSPEAK>
- [22] DUFFKOVÁ, Jana (2017). *Sociologická encyklopedie. Dystopie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 11. 12. 2017 [cit. 2023-08-04]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Dystopie>

- [23] DUNN, Stuart (2015). *Catholic Mom: Holy Cross Family Ministries* [online]. CatholicMom.com ©2023 [cit. 2023-09-15]. Dostupné z: <https://www.catholicmom.com/articles/2015/01/29/the-complete-unwind-dystology>
- [24] FINDEN, Jessica (2022). Dystopian literature: More than just the end of the world to teens. *Connections* [online]. Schools Catalogue Information Service, **123**(4), 8-9 [cit. 2023-10-23]. ISSN 2207-8924. Dostupné z: https://www.scisdata.com/media/2460/scis_connections_123_web.pdf
- [25] HENDRICHS, Kaspar (2021). Solving a Crisis with a Crisis: Tender is the Flesh by Agustina Bazterrica. *Leiden Elective Academic Periodical* [online]. Universiteit Leiden, **1**(1), 183-189 [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/1887/3256300>
- [26] *Lois Lowry* (2023) [online]. [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <http://loislowry.com/>
- [27] LOUČÍMOVÁ, Klára (2015). *Charakteristika a rozbor Voltairovy narativní tvorby* [online]. Plzeň, 2015 [cit. 2023-05-21]. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Daniela Blahutková. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/19113/1/Loucimova.pdf.pdf>
- [28] MARTINUZZI, Christopher (2021). Utopia in Renaissance Philosophy. In: *Academia.edu* [online]. Chicago: DePaul University [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: https://www.academia.edu/66250407/Utopia_in_Renaissance_Philosophy
- [29] MLYNÁŘ, Jakub (2014). Někde jinde: Utopie jako „virtuální světy“ v minulosti a dnes. In: *Cyan Sociology. Academia.edu* [online]. Praha: Katedra sociologie FF UK **2**(1) [cit. 2023-08-10]. Dostupné z: https://www.academia.edu/6541373/N%C4%9Bkde_jinde_Utopie_jako_virtu%C3%A1ln%C3%AD_sv%C4%9Bty_v_minulosti_a_dnes
- [30] MORE, Thomas (2019). *Utopie* [online]. Praha: Městská knihovna 23. 04. 2019 [cit. 2023-05-25]. ISBN 978-80-7602-723-7. Dostupné z: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/46/06/25/utopie.pdf>
- [31] MUCHA, Ivan (2020). *Sociologická encyklopedie. Utopie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 21. 09. 2023 [cit. 2023-08-04]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Dystopie>
- [32] NOVÁK, Josef (2010). Antiutopie a dystopie: ošklivé světy, za které si lidé můžou sami. In: *Drakkar. Pochmurná města* [online]. Říjen 2010, **22**, 6-15 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: https://drakkar.sk/22/drakkar_2010_22_rijen.pdf

- [33] PAVLOVA, Olga (2018). Literární dystopie a pokusy o její vymezení ve světovém a českém kontextu. In: *Slovo a smysl – Word & Sense* [online]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 15(30), 110-127 [cit. 2023-10-23]. ISSN 2336-6680. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/104562>
- [34] SAUNDERS, Ashley a Leslie Saunders (nedatováno). *Ashley Saunders & Leslie Saunders* [online]. [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://www.thesaunderssisters.com/>
- [35] SHUSTERMAN, Neal (nedatováno). *Neal Shusterman: About Neal Shusterman* [online]. [cit. 2023-09-15]. Dostupné z: <http://www.storyman.com/about/>
- [36] VALA, Jaroslav (2017). *Didaktika literární výchovy. Vybrané kapitoly pro učitele základní školy* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta [cit. 2023-10-25]. Dostupné z: <http://kcj12.upol.cz/vala/ndkl/oporandkl.pdf>
- [37] ZORMANOVÁ, Lucie (2012). Výukové metody – úvod. In: *Metodický portál RVP.CZ* [online]. Národní pedagogický institut, 1. 2. 2012 [cit. 2023-10-26]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/o/15011/VYUKOVE-METODY---UVOD.html>

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Lois Lowry (1)

Dostupné z: <https://loislowry.com/>

Obrázek 2 – Obálka knihy *Dárce*

Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/darce-darce-166584>

Obrázek 3 – Lois Lowry (2)

Dostupné z: <https://www.newyorker.com/culture/the-new-yorker-interview/what-lois-lowry-remembers>

Obrázek 4 - Lois Lowry (3)

Dostupné z: <https://www.hinghamanchor.com/telling-the-truth-a-conversation-with-lois-lowry-on-writing-libraries-and-young-readers/>

Obrázek 5 – Lois Lowry (4)

Dostupné z: <https://popgoesthepage.princeton.edu/the-bibliofiles-presents-lois-lowry/>

Obrázek 6 – Neal Shusterman (1)

Dostupné z: <https://www.simonandschuster.com/authors/Neal-Shusterman/1531698>

Obrázek 7 – Obálka knihy *Bez šance*

Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/bez-sance-453033>

Obrázek 8 - Neal Shusterman (2)

Dostupné z: <https://www.luxor.cz/autor/5051>

Obrázek 9: Ashley a Leslie Saunders (1)

Dostupné z: <https://www.thesaunderssisters.com/about>

Obrázek 10: Ashley a Leslie Saunders (2)

Dostupné z: <https://lareviewofbooks.org/article/storytelling-can-change-world-interview-ashley-leslie-saunders/>

Přílohy

Příloha 1 – Pracovní list č. 1 (*Dárce I*)

Příloha 2 – Pracovní list č. 2 (*Dárce II*)

Příloha 3 – Pracovní list č. 3 (*Syn I*)

Příloha 4 – Pracovní list č. 4 (*Syn II*)

Příloha 5 – Pracovní list č. 5 (*Bez šance I*)

Příloha 6 – Pracovní list č. 6 (*Bez šance II*)

Příloha 7 – Pracovní list č. 7 (*Zákon jednoho I*)

Příloha 8 – Pracovní list č. 8 (*Zákon jednoho II*)

Příloha 1 – Pracovní list č. 1

DÁRCE

Lois Lowry

Obrázek 1

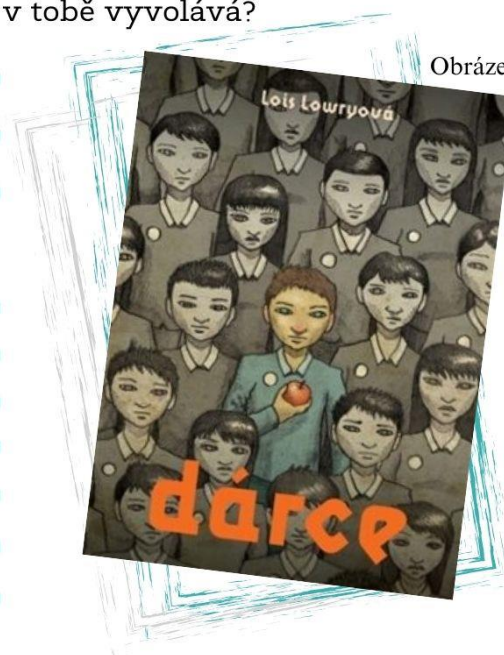
Lois Lowry je americká spisovatelka, která napsala přes třicet knih pro děti a mládež. Mezi její neúspěšnější romány patří Dárce, Spočítej hvězdy a Hledání modré, které byly přeloženy také do češtiny. Román Dárce je prvním dílem úspěšné tetralogie.

1) Podívej se na obálku knihy. Poznáš na ní hlavního hrdinu Jonase?

2) Co ti ilustrace připomíná? Jaké pocity v tobě vyvolává?

3) O čem by mohl být děj příběhu?

Obrázek 2

Přečti si následující dvě ukázky.

4) Chtěl bys v obdobné společnosti žít? Proč ano/ne?

5) Ke každé ukázce napiš, jestli nese více znaků utopické nebo dystopické společnosti. Jednotlivé znaky si můžeš v textu podtrhnout.

Ukázka č. 1

"Kdo chce dneska začít se sdílením pocitů?" zeptal se Jonasův otec na závěr večerního jídla.

Byl to jeden z obvyklých rituálů, dělit se večer o pocity z uplynulého dne. Jonas se sestrou Lily se někdy hádali, kdo bude mluvit první.

Součástí rituálu byli samozřejmě i rodiče, také oni každý večer popisovali svoje pocity. Ale to byli rodiče, byli dospělí, a tudíž je ani nenapadlo škorpit se a dohadovat o to, kdy přijdou na řadu. A dneska to nedělal ani Jonas. Pocity, které se v něm svářely toho večera, byly příliš složité. Rád by se o ně podělil, ale i když věděl, že mu rodiče pomůžou se v nich vyznat, nechtělo se mu probírat se svými složitými emocemi jako první.

ukázka obsahuje více znaků _____ společnosti

Ukázka č. 2

[...] "Kdybys žádal o děti, kdo by byli jejich rodiče rodičů? Jejich prarodiče?"

"Moje matka a otec, to dá rozum."

"A kde tou dobou budou?"

Jonas se zamyslel. "Aha", přikývl pomalu. "Až skončím s výcvikem a bude ze mě plnohodnotný dospělý, dostanu svůj příbytek. A pak, až za pár let dospěje Lily, dostane svůj příbytek i ona, a možná i manžela a děti, jestli o ně požádá, a matka s otcem pak..."

"Správně."

"Dokud budou pracovat pro rozvoj společenství, budou žít mezi ostatními bezdětnými dospělými. A s mým životem už nebudou mít nic společného.

A potom, až přijde jejich čas, půjdou do Domu stáří," mluvil Jonas dál. Přemýšlel nahlas. "Bude tam o ně dobře postaráno, budou jim prokazovat úctu a nakonec je slavnostně vyřadí."

"A ty u toho nebudeš," poznamenal dárce.

"Ne, samozřejmě že ne, protože se o tom ani nedozvím. Tou dobou mě bude plně zaměstnávat můj vlastní život. A Lily na tom bude stejně. Takže naše děti, pokud budeme nějaké mít, se také nedozví, kdo byli rodiče jejich rodičů. Ale funguje to tak docela dobře, ne? Myslím to, jak se to dělá v našem společenství," dodal tázavě. "Vůbec mě nenapadlo, že by to šlo nějak jinak, dokud jsem nedostal tuhle vzpomínku."

ukázka obsahuje více znaků _____ společnosti

6) Jaké výhody a nevýhody může podle tebe přinášet žití v takovéto společnosti?

výhody	nevýhody

Přečti si následující ukázkou:

Ukázka

Skoro všichni občané v jejich společenství měli oči tmavé. Jeho rodiče, Lily i všichni jeho kamarádi a vrstevníci. Ale pár výjimek se přece jen našlo - především sám Jonas, a pak jedna ženská Pětka, které si všiml právě kvůli těm jiným, světlejším očím. Nikdo o tom nicméně nemluvil. Nebylo to pravidlo, ale upozorňovat na cokoli, čím se někdo odlišoval, se pokládalo za nezdvořilost.

[...] Lily šla za ním, ale cestou se ještě na Jonase otočila a poškádlila ho: "Možná má stejnou rodičku jako ty." Jonas pokrčil rameny a zašel za sestrou do domu. Ty oči ho opravdu zarazily. Ve společenství měli jen málo zrcadel, ne že by je zakazovala pravidla, jen prostě nebyla zapotřebí. A pokud se ocitl někde, kde zrcadlo bylo, Jonase zkrátka nikdy nenapadlo se v něm nějak zvlášť prohlížet. Když teď uviděl novodítě a zejména jeho výraz, napadlo ho, že světlé oči nejsou zvláštní jen tím, jak málo se vyskytují. Člověk, který je má, totiž také trochu jinak vypadá. Čím to asi je?

7) Jaký význam podle tebe mají podtržená slova v textu?

8) Jakou barvu očí může člověk mít? Zamysli se nad tím, proč Jonas rozlišuje jen tmavou a světlou barvu očí.

9) Čím je podle tebe zvláštní společenství, ve kterém Jonas žije? V čem se nejvíce odlišuje od společnosti, ve které žiješ ty?

11) Proč si podle tebe zvolila autorka zrovna toto téma?

12) Co chce autorka čtenářům prostřednictvím této knihy předat?

Příloha 2 – Pracovní list č. 2

Obrázek 3

DÁRCE

Lois Lowry

První kniha této americké spisovatelky vyšla v roce 1977 pod názvem *Summer to Die*. Dystopický román *Dárce* vyšel už v roce 1993, avšak v českém překladu byl vydán až v roce 2013. Jedná se o jeden z nejvýznamnějších autorčiných románů, který se v roce 2014 dočkal i filmového zpracování.

1) Zamysli se nad tím, jak by vypadal náš svět bez barev. Je pro tebe vnímání barev důležité? Proč ano/ne?

Přečti si následující ukázkou:

“V tom případě mám pravdu,” prohlásil Dárce. “Začínáš vidět červenou barvu.”
“Co že začínám vidět?”
Dárce si povzdechl. “Jak bych ti to vysvětlil? Kdysi dávno, v době, z níž pocházejí tyhle vzpomínky, mělo všechno nejen tvar a velikost, jak to známe dneska, ale navíc další vlastnost zvanou “barva”. Těch barev byla spousta a jedné z nich se říkalo červená. [...] “A co obličej? Ty tváře, co jsem viděl na slavnosti?” Dárce potřásl hlavou. “Ne, kůže není červená. Ale má v sobě podobné odstíny. A v dávných dobách, jak později uvidíš ve vzpomínkách, měli lidé dokonce různou barvu kůže. Pochopitelně předtím, než jsme zavedli jednotu.”

2) Zamysli se nad tím, proč společnost, ve které Jonas žije potlačuje u svých obyvatelů možnost vidění barev. Jaké k tomu mohou mít důvody?

3) Představ si, že ses ocitl ve světě, kde neexistují barvy. Vše je pouze černobílé. Jak by vypadal tvůj běžný den v takovém světě? Co by ti nejvíce chybělo?

4) Nyní si můžeš přečíst, jak na nemožnost vidět barvy reagoval Jonas. V čem se vaše názory shodly a v čem nikoliv? Poděl se se svým názorem se zbytkem třídy.

“Když je všechno stejné, nikdo nemá v ničem na vybranou. Chtěl bych se ráno probudit a sám se rozhodnout: vezmu si modrou halenu nebo červenou?” Podíval se na sebe, na bezbarvou látku oblečení. “Jenže ona je pořád stejná.” Maličko se zasmál. “Já vím, že není důležité, co má člověk na sobě. Nezáleží na tom. Ale...”

Ale _____

5) Dokonči větu za Jonase. Na co podle tebe naráží? Na čem podle něj záleží?

Jonas žije ve společenství, kde lidé kromě barev neznají také spoustu dalších věcí. Třeba vzpomínky, historii lidstva a osudy různých hrdinů.

6) Napiš čtyři emoce, které v tobě vyvolávají vzpomínky na minulost nebo na nějaké historické události, o kterých jste se učili v jiných předmětech.

7) Jsou tvé emoce pouze pozitivní, nebo i negativní? Proč?

8) Má svět v dnešní době nějaké příjemce paměti jako je Jonas (příjemce vzpomínek a znalostí o historii).

9) Zamysli se nad tím, jak by vypadal svět, kdyby lidé neznali svou historii a události, které se v minulosti odehrály. Chyběly by nám podle tebe tyto vzpomínky? Nebo si myslíš, že je lepší žít ve světě, kde lidé o své minulosti nevědí? Své tvrzení zdůvodni.

3. Jaká je společnost ve které žiješ? Ve dvojicích vymyslete alespoň 5 přídavných jmen, kterými byste popsali společnost, město nebo místo, ve kterém žijete.

4. Přečti si následující úryvky z knihy popisující společenství, ve kterém žije hlavní hrdinka románu. Opět vymysli alespoň 5 přídavných jmen, kterými lze dané společenství popsat.

Ukázka 1

“Nestydělí jste se, když mě zařadili jako rodičku? zeptala se jich. Sama potají doufala v něco vážnějšího. Při bratrově zařazení jí bylo teprve šest, ale pamatovala si, jak byli všichni pyšní. Na právo a spravedlnost se dostávali jen mimořádně inteligentní jedinci. Ona ale ve škole nijak nevyňikala. “Ne,” odpověděl otec. “Máme v rozhodnutí komise plnou důvěru. Oni vědí, co ti půjde nejlíp.

Ukázka 2

“Pamatujete si někdo, jak jste dostali sourozence?” zeptala se například u večeře. “No jistě,” přikývl Rudolf. “Bylo mi osm, když jsem dostal sestru.”

Ukázka 3

“Dostaneš přidělené kolo.” Muž - na cedulee na prsou měl napsáno Dimitrij, vedoucí rybí líhně - mávl rukou k místu, kde stála ve stojanech řada bicyklů.

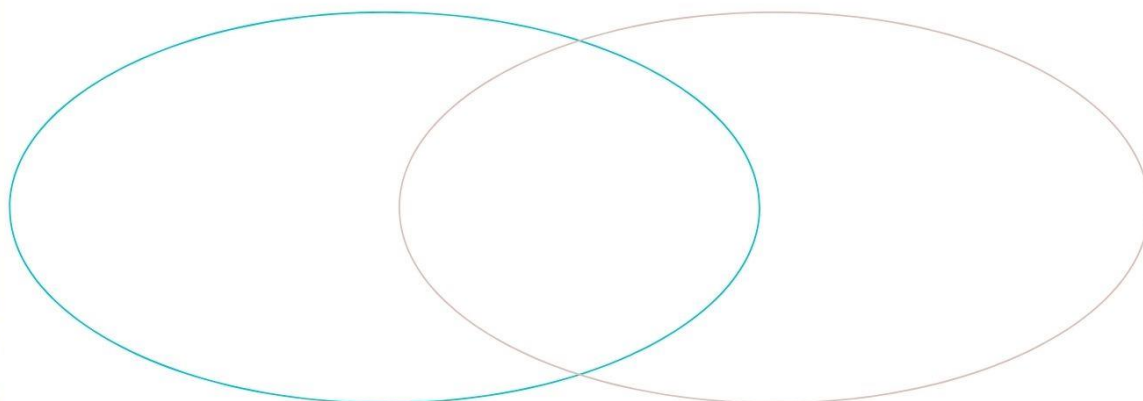
Ukázka 4

Povídali si především o tom, jak se měli v rekreačním čase. Každý den byla odpočinku vyhrazena hodina, ve které si mohl každý dělat, co se mu zlíbilo.

Ukázka 5

Když se teď Claire rozhlédla po jídelně v rybí líhni, uvědomila si, že její kolegové polykají pilulku každé ráno. A právě proto vedou tyhle lehkomyšlné, povrchní řeči v podstatě o ničem.

5. Pokus se doplnit Vennův diagram. Modrá elipsa značí tvou společnost a růžová zase společenství hlavní hrdinky. Pokus se najít společné a odlišné rysy obou společenství.

Přečti si následující dvě ukázky a odpověz na otázky pod textem.

Ukázka 6

Celý dosavadní život žila s pocitem - čeho? Zapátrala v hlavě po nejuvýstižnějším slově. Spokojenosti. Ano, vždycky byla spokojená. Všichni ve společenství byli spokojení. Všechny její potřeby byly naplněné, nic jí nechybělo, nic... To je ono, uvědomila si Claire. Nikdy dřív po ničem netoužila. Kdežto teď, ode dne, kdy porodila, ji neopouštěla zoufalá touha nějak zaplnit prázdnotu ve svém nitru. Chtěla svoje dítě. [...]

Najednou jí došlo, že je jediná, kdo pilulku každé ráno nebere - a domyslela si, že se někde stala chyba. [...] Proto je tady jediná, kdo něco cítí. Jediná! Proto tolik touží po svém dítěti a pokaždé se může rozplynout něhou, když jí hošík zamává malou ručičkou a řekne "pápá", když stříbrným hláskem zavolá její jméno nebo se usměje tím okouzlujícím úsměvem. Nenechá si ho ale vzít, tenhle pocit. Jestli si někdo na vyšších místech omylu všimne, jestli jí ty pilulky přidělí, bude jen předstírat, že je bere, pomyslela si vzdorně. Bude podvádět.

Ukázka 7

"A co si pamatuješ, Gabe?" zeptala se Kira.

"Vozil jsem se na sedátku vzadu na kole. Znáš to kolo, co vystavují v muzeu?"

"Samozřejmě."

"To si trochu vybavuju. Ale na tom kole mě sem přivezl Jonas. Ne můj rodič. Nevzpomínám si na matku, jako si na ni vzpomínáš ty, jako si budou pamatovat Annabelle s Matthewem. Jen..."

Odmílel se.

"Jen co?"

Gabe se na židli zavrtěl. "Nějaká žena tam byla. Víím, že tam byla. A milovala mě."

6. Dokážeš z textu odhadnout, jaké pouto pojí Gabriela a Claire? Jaký je mezi nimi vztah?

7. Co asi způsobují pilulky, které ve společenství musejí povinně jíst? Najdi důkaz v textu.

8. Myslíš si, že jsou lidé ve společenství, ve kterém žije Claire opravdu spokojení? Svě tvrzení zdůvodni.

9. Napadne tě, co se stalo mezi Claire a Gabem? Myslíš si, že se ještě někdy shledají?

10. Představ si, že jsi ilustrátor dětských knih. Na základě informací, které ses dozvěděl z pracovního listu, vytvoř pro knížku Syn obálku.

Příloha 4 – Pracovní list č. 4

SYN

Lois Lowry

Obrázek 5

Lois Lowry se sice narodila v Honolulu na Havaji, ale během svého života pobývala také v New Yorku, Pensylvánii nebo v Japonsku. Ve svých knihách čerpá zkušenosti z pobytu v různých zemích a zabývá se převážně vážnými tématy, jako jsou holocaust, rasismus nebo život v totalitní společnosti. Nedemokratickou společností se zabývá také v románu Syn, kterým uzavírá celou tetralogii nazývanou podle první knihy - Dárce.

Následující ukázka je rozdělena do několika částí. Zkus předpovídat, jak se bude děj vyvíjet. V průběhu čtení doplňuj tabulku předpovědí pod textem.

1. ČÁST

O léta později - o mnoho let později -, když se Claire pokoušela vybavit si vzpomínky na poslední dny ve společenství, to poslední, co viděla úplně jasně, bylo odjíždějící kolo a zátylek dětské hlavičky. Zbytek hodin, které následovaly, vnímala jen roztržitě, jako úlomky rozbitého skla. Ať se snažila dát je dohromady sebevíce, nikdy se jí nepovedlo získat úplný, neporušený obraz. Pamatovala si, že nákladní loď ještě kotvila na přístavišti. Nakládali ji a z nějakého důvodu spěchali.

Nyní si doplň tabulku předpovědí a odpověz na následující otázky:

1. Jak se jmenuje hlavní hrdinka příběhu? Co se jí podle tebe stalo?

2. Máš také nějakou vzpomínku, ze které si pamatuješ pouze útržky?

2. ČÁST

Slyšela, jak někdo volá něco o špatném počasí, ale nechápala, co tím myslí. Všechno se mísilo v obvyklý hluk příprav na odplutí. Hvízdání a křik. Dunění beden rovnaných vedle sebe. Noc ale přišla a odešla, a člun neodjel. V noci se něco stalo. Zvonilo se na poplach. Že by v rybí líhni? Pokazilo se něco v laboratoři? Ne. U nich to nebylo. Na člunu? Nebyl to poplach z lodí? Ne. Odněkud z větší dálky. Z hlavní budovy. A z reproduktorů v každém pokoji. Hlasitá oznámení. Všichni se budili. Ale proč? Co se stalo?

Nyní si doplň tabulku předpovědí a odpověz na otázky:

3. Jak se podle tebe Claire v této situaci cítila? Byl/a jsi někdy v podobné situaci jako hlavní hrdinka?

4. Jak autorka (Lois Lowry) docílila napětí?

3. ČÁST

V jejích vzpomínkách bylo najednou ráno. Posádka člunu se chystala uvolnit lana a odplout. Ale něco je zdrželo. Uběhla spousta času. Obvykle tu člun zůstal jen krátce. Tentokrát kotvil déle. Něco jim bránilo v odplutí. Všichni něco hledali. Nebo někoho? Ano. Bylo to tak. Někdo se ztratil.

Celý den kolem řeky procházeli pátrači a hledali. A pak se zase setmělo. Hledali i v noci, s baterkami. Pokřikovali na sebe. Vzpomínala si, sama nevěděla proč, že na pěšince postával její známý pěstoun. Co tu dělal? Nikdy dřív ho tady neviděla. A teď tu byl, ale Claire jako by vůbec nevnímal, ani se na ni nepodíval. Hleděl na řeku.

Nyní si doplň tabulku předpovědí a odpověz na otázku:

5. Jaký je podle tebe vztah mezi Claire a pěstounem?

4. ČÁST

Volal něčí jméno. "Jonasi! Jonasi!" Jeho syn. Ano. Jonas byl jeho syn. Takže ten ztracený byl jeho syn. Když si teď skládala dohromady útržky vzpomínek, cítila pod bosýma nohama chladnou hlinu pěšiny. Proč byla bosa? Všichni ostatní měli na nohou boty.

Nyní si doplň tabulku předpovědí a odpověz na otázku:

6. Proč podle tebe neměla Claire boty?

5. ČÁST

A utíkala. Proč utíkala? Pěstoun na ni najednou promluvil, hlasitě. Cože to říkal? "On ho odnesl!" "Jonas toho malého odnesl!" Volal na ni tohle? "Jinam! Jinam!" (Ale co to znamenalo?) A pak se najednou vynořila ze zmatku slévajících se vzpomínek a byla na člunu. Vyběhla po šikmém prkně na palubu, bosá a s pláčem. Ta rozložitá žena vyšla z kajuty, světlé vlasy měla rozpuštěné a rozpráhla k ní náruč. Claire si vybavila okamžik, kdy ji přitiskla k sobě. Pach potu a cibule, který ze ženy vycházel. A paliva a mokrého dřeva, pach člunu. Závan kouře. Skřípání lodního můstku vytahovaného na palubu. Byla tam s nimi, byla na lodi. Motor duněl. Odplouvali. Proč byla na té lodi ona, Claire?

Nyní si doplň tabulku předpovědí a odpověz na otázku:

7. Kam Jonas odvezl malého chlapce? Co si představíš, když se řekne "Jinam"?

8. Proč byla Claire tak smutná? Proč se podle tebe rozhodla vběhnout na loď?

9. Porovnej své předpovědi s originálem. Jak se ti podařilo odhadnout pokračování příběhu? Jak bys ohodnotil/a svůj spisovatelský talent?

TABULKA PŘEDPOVĚDÍ

Jak se podle tebe bude příběh vyvíjet?	Proč si to myslíš? Jaké pro to máš důkazy?	Co se doopravdy stalo?
1		
2		
3		
4		
5		

10. Pokus se podle předchozích ukázek vymyslet konec příběhu. Napovi ti vyznačené části a název knihy. Poděl se o svou verzi příběhu se spolužáky. V čem se vaše příběhy liší a v čem podobají?

BEZ ŠANCE

Neal Shusterman

Obrázek 6

Neal Shusterman se narodil v roce 1962 v New Yorku. V roce 2015 vyhrál National Book Award za literaturu pro děti a mládež a v roce 2017 The Printz Award za dystopický román Smrtka (2016). Mezi jeho další populární díla, která vyšla v českém překladu patří romány Nimbus (2018), Zvon (2019) nebo Kosení: Příběhy ze světa smrtků (2022).

1. Prohlédni si obálku knihy. Jaké pocity v tobě ilustrace vyvolává? O čem by podle tebe mohla kniha být?

Obrázek 7

2. Podle zadaných instrukcí doplň pětílístek. Napadne tě, proč je tématem zrovna život?

ŽIVOT

téma

Napište dvě přídavná jména, která život charakterizují.

Napište tři slovesa, která se životem souvisí.

Napište větu o čtyřech slovech, která se hodí k tématu.

K tématu napište synonymum.

Přečti si následující ukázkou. Poté odpověz na otázky.

UKÁZKA 1

Ve dvě v noci se Connor oblékne do černého a naplní si batoh věcmi, které jsou pro něho opravdu důležité. Zůstane mu místo ještě na troje náhradní oblečení. Připadá mu úžasné, jak málo věcí stojí za to vzít, když na to opravdu přijde. Většinou vzpomínky. Památky na dobu předtím, než se to mezi ním a jeho rodiči tak pokazilo. Mezi ním a zbytkem světa. [...] Vlakem odjet nemůže; autobusem taky ne. Jistě, peněz má dost, ale do rána stejně nic nejede, a tou dobou už ho budou hledat na všech místech, která se nabízejí. Rozpojenců na útěku je dnes tolik, že se pátrání po nich věnují celé týmy nezletáků. Policie to povýšila na umění.

3. Jak se jmenuje hlavní hrdina?

4. Před čím podle tebe utíká?

5. Jak se podle tebe Connor v této situaci cítí? Najdeš pro své tvrzení důkaz v textu?

6. Pokus se vlastními slovy vysvětlit pojem "rozpojenc" a "nezleták."

7. Jak se podle tebe stal Connor rozpojencem?

Přečti si následující ukázkou. Během čtení si podtrhni pasáže, věty nebo slova, která tě zaujmou. Poté doplňuj tabulku a odpovídej na otázky k textu.

UKÁZKA 2

O tom, jestli existuje duše, ať už rozpojená, nebo nenarozená, budou lidé nejspíše nekonečně diskutovat celé hodiny, ale nikdo se nezajímá o to, jestli má duši zařízení, kde k rozpojování dochází. Nemá. Možná právě proto se ti, kteří tyto obrovské zdravotnické továrny budují, tak moc snaží dodat jim celou řadou způsobů ohleduplnost a přívětivost.

Především se jim už neříká rozpojovací zařízení tak jako v době, kdy byly vymyšleny. Teď se jim říká sklizňové tábory. Za druhé, každý z nich se nachází v krásné krajině, možná proto, aby to jeho hostům připomnělo širší souvislosti a upokojivý majestát většího záměru. Za třetí, areál je udržovaný jako rekreační letovisko, je vybarvený zářivými pastelovými barvami a je v něm co nejmíň červené, protože červená je psychologicky spojena s hněvem, agresí a nikoli náhodou také s krví.

Sklizňový tábor Happy Jack ve stejnojmenném krásném parku v Arizoně je dokonalou ukázkou toho, jak by měl sklizňový tábor vypadat. [...] Chlapecká ubytovna je vymalována světle modrou barvou se zelenými akcenty. Dívčí levandulově s růžovými. Zdejší zaměstnanci mají s výjimkou chirurgů z medicínského oddělení stejnokroj tvořený pohodlnými šortkami a havajskými košilemi. Jejich lékařské úbory jsou žluté jako slunce. Kolem je plot z ostnatého drátu, ale je schovaný za vysokým živým plotem z ibišků - a přestože zdejší rozpojenci vidí, jak každý den přijíždějí k hlavní bráně plné autobusy, pohledu na odjíždějící nákladáky jsou ušetřeni. Ty odjíždějí zadem.

8. Jaké pocity v tobě ukázkou vzbuzuje?

9. Pokus se vlastními slovy vysvětlit, co to je "sklízňový tábor."

10. Připomíná ti sklízňový tábor svým popisem nějaké jiné zařízení?

BEZ ŠANCE

Neal Shusterman

Obrázek 8

Podle New York Times je Neal Shusterman jedním z nejprodávanějších autorů současnosti. Ve svých knihách se věnuje tématům, která oslovují nejen mladší čtenáře, ale i dospělé. V roce 2007 vydal sérii Unwind, kterou sám nazval dystologií. První kniha této úspěšné série byla do češtiny přeložena v roce 2020 pod názvem Bez šance. V roce 2022 poté vyšlo české pokračování série s názvem Bez citu.

1. Zamysli se nad názvem knihy. O čem příběh podle tebe bude? Proč autor zvolil zrovna tento název?

Přečti si následující ukázkou. Poté odpověz na otázky.

UKÁZKA 1

Leva ta slova překvapí. Nikoli samotný popis, ale skutečnost, že ho Cy vůbec dokáže popsat. “Ty víš jak vypadal?”

CyFi přikývne. “Občas ho vidím. Jde to těžko, ale občas se to povede. Zavřu oči a představím si, že se dívám do zrcadla. Většinou v odraze vidím jenom sebe, ale jednou za čas uvidím jeho. Je to jenom chvílička. Jako by ses snažil zahlídnout blesk, když už si viděl, jak se zablesklo. Jenomže jiní lidi – oni neviděj jeho, když krađe, viděj mě, moje chmatácký ruce.”

“Lidi, na kterých záleží, vědí, že to nejsi ty. Tvoji tátové...”

“Ti o tom vůbec nevědějí!” řekne Cy. “Myslej si, co pro mě neudělali, když mi ten kus mozku opatřili. Kdybych jim o tom řekl, cejtily by se až do konce života provinile, tak jim o tom říct nemůžu.”

Lev neví, co na to říct. Teď by byl raději, kdyby s tím vůbec nezačínal. Byl by raději, kdyby se to býval nechtěl dozvědět. Ale ze všeho nejvíc by si přál, aby se Cy nemusel s něčím takovým trápit. Je to hodný kluk. Zaslouží si lepší druhou šanci. “A ten kluk – vůbec nechápe, že je kus mě,” pokračuje Cy. “Je to jako ti duchové, co nevědějí, že jsou mrtví. Pořád se snaží bejt sám sebou a nedovede pochopit, proč tam nemá ten zbytek.”

Lev si najednou něco uvědomí. “On žil v Joplinu, že?”

2. Co myslel CyFi tím, že má “chmatácký ruce”?

3. Co se podle tebe CyFimu stalo? Jaké pro to máš důkazy?

4. Kam podle tebe Lev a CyFi cestují? Odhadneš proč cestují právě tam?

5. Odhadneš, proč nechali rodiče chlapce, který “žije” v CyFiho myslí, rozpjít? Jaké k tomu mohli mít důvody?

6. K ukázce, kterou sis právě přečetl/a, dopiš začátek a konec příběhu. Co se CyFimu asi stalo?
A jak podle tebe příběh dopadne?

ZAČÁTEK

KONEC

7. Nyní můžeš začátek a závěr příběhu porovnat s ostatními spolužáky a s originálem. Komu z vás se podařilo nejvíce přiblížit originálu? A kdo naopak vymyslel nejvíce zajímavý příběh?

UKÁZKA 2

Ale CyFi si Levova překvapení ani nevšimne. Ještě pořád se veze na své vychloubačné vlně. "Jasně, mám IQ 155. Věděl jsi to, Robe? Samozřejmě že ne - jak bys to mohl vědět?" Pak zaváhá. "Ale o pár bodů kleslo, kvůli té nehodě. Jel jsem na kole a narazil do mě nějaký idiot v mercedesu." Ukáže na jizvu na boku hlavy. "Byla to hrůza. Spousta krve - rozumíš? Nechybělo moc a byla ze mě oběť dopravní nehody. Z mýho pravýho spánkovýho laloku to udělalo želé." Zachvěje se při tom pomýšlení a pak pokrčí rameny. "Ale poranění mozku už není takovej problém, jak býval. Jednoduše vymění mozkovou tkáň a člověk je jako novej. Tatíci dokonce chirurgovi zaplatili, takže jsem dostal celej spánkovéj lalok od nějakýho rozpojence - nic ve zlým-, než aby mi tam dali hromadu mozkovejch kousíčků, jak se to dělat má."

UKÁZKA 3

Když jde ke dveřím, chodník z kamenných dlaždic jako by se mu pod nohama vlnil jako podlaha v lunaparku. Pak konečně stojí před nimi. Vypadají vystrašeně - vyděšeně. Částečně z toho má radost, částečně je smutný a částečně by byl nejraději kdekoliv jinde na světě, ale už nedokáže rozeznat, která část je která. Otevře ústa, aby promluvil a pokusil se převést pocity do slov. "Dejte mi to!" požádá. "Dejte mi to, mamí. Dej mi to, tati."

Žena si zakryje ústa a odvrátí se. V pěsti ždímá slzy, jako by byla houba. "Tylere?" promluví muž. "Tylere jsi to ty?"

Je to poprvé, co Cyrus může s tou svou částí spojit nějaké jméno. Tyler. Ano. Jsem Cyrus, ale jsem taky Tyler. Jsem Cy-Ty.

Zákon jednoho

Ashley a Leslie Saunders

Ashley a Leslie Saunders jsou identická dvojčata. Sestry se dříve živily psaním scénářů a režírováním reklam. Jejich první kniha, Zákon jednoho, vyšla v českém překladu v roce 2020. Ve stejném roce byla do češtiny přeložena i druhá kniha série - Zákon mnoha.

Obrázek 9

1. Zamysli se nad názvem knihy. Koho se podle tebe může týkat Zákon jednoho? Víš, kde ve světě se už stejný zákon uplatňoval? Pokud ne, zkus si informaci vyhledat na internetu.

2. Děj příběhu se odehrává v budoucnosti. Jak podle tebe bude svět v budoucnosti vypadat? Co se podle tebe změní? Vytvoř myšlenkovou mapu a napiš vše, co tě napadne, když se řekne **budoucnost**.

budoucnost

Přečti si následující ukázkou a poté odpovídej na otázky k textu.

UKÁZKA 1

[...] jakmile vykročím z domu, vystavuju se napospas světu, v němž nemám žádné soukromí. Každý můj pohyb zaznamenávají kamery a bedlivé oči. Musím být neustále ve střehu. [...]

Kráčím naší hustě obydlenou čtvrtí s upravenými bytelnými domy a nahlas si opakuju španělštinu na ústní zkoušení. V dálce, odkud sem přes promyšleně uspořádané zahrady se skalkami a městské parky nedoléhá hluk velkoměsta, leží rozlehlá metropole Dallas. Mocné hlavní město Texasu. Otcovo postavení nám umožňuje bydlet na předměstí, ve čtvrti, kde si mohou dovolit bydlet lidé z lepších vrstev. [...]

Hledím do země a prohlížím si vybledlé čáry na silnici, která kdysi sloužila výhradně automobilové dopravě. Abych stimulovala mozek, snažím se představit si ten rámus a zápach padesáti aut uvízlých v dopravní zácpě. [...]

Po dalším půl kilometru směrem do města už skoro není vidět nebe, na obzoru ho zastihuje jeden vysokánský mrakodrap za druhým. Je to znak pokroku, jak tvrdí vláda. Znak moci.

3. Shoduje se popis budoucnosti v příběhu s tvou myšlenkovou mapou? Vrať se zpět ke své myšlenkové mapě a informace porovnej. V čem vidíš největší rozdíl?

4. Jakým způsobem hlavní hrdinka popisuje prostředí, ve kterém žije. Myslíš, že se jí život v Texasu líbí? Pro své tvrzení najdi důkaz v textu.

5. Myslíš si, že by nás v budoucnu mohla vláda sledovat kamerami? Proč ano/ne?

6. Jaký je tvůj názor na to, že v budoucnosti nebudou jezdit automobily, protože to není efektivní? Myslíš si, že by se automobilová doprava mohla v budoucnu omezit?

7. Představ si, že jsi ilustrátor knih pro děti. Pokus se nakreslit ilustraci města podle toho, jak jej popisuje hlavní hrdinka.

Přečti si následující části textu. Poté text seřaď tak, aby dával smysl.

- (1) 16:43. Ava má zpoždění. "Vypnout hologram," říkám a zamířím ke schodům. Něklidně přecházím sem a tam po vyleštěné betonové podlaze a nespouštím zrak ze záznamů bezpečnostní kamery v rohu pokoje. Osmkrát sem a tam a konečně se mi srdce uklidní, už Avu vidím na monitorech.
- (2) Musím být neustále ve střehu. Protože to, že my dvě existujeme, je obrovské tajemství. Otec měl pět let na to, aby své holčičky důkladně naučil klamat okolí, než jsme opustily bezpečí jeho ochranných křídel a začaly chodit do základní školy.
- (3) Prudce zaryju lopatkou do země, nedbám, jestli přeseknu kořeny, a v zátylku pořád cítím jeho pohled, který mě úplně pálí. Nastalé ticho na mě působí tísnivě, uvnitř se celá chvěju. "Já tě už nějakou dobu pozoruju, Avo," řekne zase Halton.
- (4) "Půjdeš nahoru na večeři?" zeptá se. Její návrh mě poleká, odtáhnu se a pustím jí ruce. Proč po mně něco takového chce? Obzvláště dnes večer.
- (5) Halton stojí jako hypnotizovaný, pohledem těká z jedné na druhou, jak se schováváme tátovi za zády. "Dvojčata," vydechne. "Věděl jsem to."
- (6) "Pusť mě!" ječím. Zuřivě se mu snažím vytrhnout, ale Halton mě nadále svírá v místě, kde bych měla mít mikročip.
- (7) Otec se ke mně otočí a přívětivě a klidně mi navrhne: "Avo, ukaž Haltonovi ten skleník v naší čtvrti a natrhej nějaké čerstvé květiny, aby si je paní Rothová mohla vzít domů." Než se zase vrátí k diskusi, zarazí se. Jen rychle a nepozorovaně, ale já pod maskou politika vidím jeho hněv. Přistihl nás. Ví, že jsem Mira.
- (8) Ví to. Nevím jak, ale on to ví. Je to jasné jako ta prázdná sklenice, kterou držím v ruce. Podívám se na hodiny. 1:26.
- (9) Houkačky sílí a táta se zlehka vymkne z našeho objetí. V jeho očích vidím slzy. Vidím v nich sílu. "Teď utíkejte."

8. Seřaď části textu chronologicky tak, aby na sebe jednotlivé části navazovaly.

9. Jaká je podle tebe zápleтка příběhu? A jak souvisí s názvem knihy?

10. Jak se jmenují dvojčata, hlavní hrdinky příběhu?

11. Proč musely sestry utéct?

12. Najdi v textu 3 slova, která jsou podle tebe pro celý příběh klíčová. Daná slova napiš na tabuli.

13. Proč si vybral/a právě tato slova jako klíčová?

14. Vraťme se znovu k budoucnosti. Zkus společně se svými spolužáky doplnit následující alfa box. Ke každému písmenu doplňte pojem, tvrzení nebo komentář, který vás napadl v průběhu čtení ukázek.

A	B	C	D	E
F	G	H	CH	I
J	K	L	M	N
O	P	R	S	T
U	V	Z		

Zákon jednoho

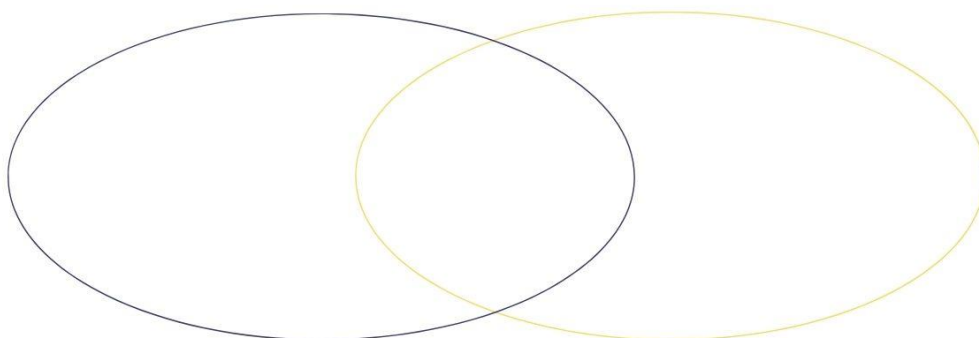
Ashley a Leslie Saunders

Obrázek 10

Kromě knih *Zákon jednoho* a *Zákon mnoha*, které vyšly v českém překladu, vydaly autorky ještě pokračování série s názvem *The Rule of All* (2020). V roce 2022 vydaly dystopický román *Exiles* a rok poté pokračování s názvem *Intruders*. Kniha *Zákon jednoho* má upozornit mladé čtenáře na nebezpečí klimatických změn.

1. Zamysli se nad tím, jak technologie ovlivňují tvůj život. Vzpomeň si, jaké byly technologie před 50 lety a jak pokročí za dalších 50 let. Je něco, co se podle tebe vůbec nezmění? Své myšlenky se pokus zaznačit do Vennova diagramu.

2. přečti si následující ukázkou a poté se pokus pomocí metody 5W dotvořit příběh.

UKÁZKA 1

Voják postupuje vpřed uličkou, jeho dunivé kroky ladí s rytmem mého bušícího srdce. Ještě dalších deset kroků a je po všem. Ava svírá v ruce nůž. Já mám také nůž v přední kapse batohu, jenže na něj nedosáhnou, když jsem teď vmáčknutá mezi lavicí a podlahou...

Kousek ode mě se povaluje láhev s minerálkou - kdybych ji dokázala popadnout, mohla bych stříknout vojákovi vodu do očí, než nás uvidí, Ava by na něj použila ten nůž... Panebože... Já bych se zmocnila jeho paralyzéry a pistole, pak můžeme proběhnout vlakem a držet si všechny pronásledovatele daleko od těla, než se dveře vlaku konečně otevřou... Mozkem mi proběhnou všechny různé scénáře během dvou rychlých kroků těch těžkých bot.

To nepůjde. Nic nepůjde.

Ava mě popadne za ruku a pohybem rtů mi říká: "Musíme utéct."

Kam? Kam utéct? ptám se jí očima. V obou směrech se nevyhneme střetu s vojákem. Hrozí, že každým okamžikem propadneme panice. Šest dalších kroků.

UKÁZKA 2

Ava ukáže na blížícího se vojáka a pak na sebe. Půjde první. "Vrhni se na něj," říká mi pohybem rtů. Tváří se nebojácně, pevně mi stiskne ruku a otočí se, aby vyrazila proti vojákovi. Já se připravím do polohy, abych ji mohla následovat, ale právě když chce vylézt - obětovat se - strhnu ji zpátky. Pod sedadly přes uličku najednou zahlédnu nějakého muže, v úsměvu odhaluje zkažené zuby.

Čtyři další kroky.

Muž se doplází do prostoru mezi prázdnými lavicemi a zaujme příkrčený postoj. Jasně vidím jeho ztrhaný obličej a poznám v něm toho pobudu, který nepozorovaně v Dallasu proklouzl na nástupiště.

Má vyhrnutý rukáv, na jeho pravém zápěstí zahlédnu vybledlé tetování. Nikdy předtím jsem žádného tetovaného člověka neviděla. Inkoust je nápadný, stáváte se snadnějším terčem pro kamery. A tomu se většina lidí vyhýbá.

Zakývá na nás ukazováčkem v jakémsi vyšinutém pozdravu a pak ho přiloží ke rtům a naznačuje psst.

4. Co asi muž v další chvíli udělá? Proč podle tebe dívkám pomohl?

5. Vysvětli význam slova **pobuda**. Napadne tě k tomuto slovu nějaké synonymum?

6. Proč se lidé vyhýbají tetování?

7. Jak se podle tebe musejí lidé v takovém městě cítit?

8. Jak autorky dosahují napětí v ukázce? Najdi pro své tvrzení důkaz v textu.

9. Napiš 5 slov, která tě napadnou v souvislosti s přečtenými ukázkami nebo tématem.

Poté porovnej svá slova se spolužákem. Shodli jste se v některých slovech?

10. "Hodně vzdorujte, málo se podvolujte." Tak zní heslo revolty, ke které se obě dívky nakonec přidají. Pokus se vymyslet vlastní heslo, které by mělo lidi přimět k revoluci proti něčemu, co se ti nelíbí. Jak by tvé heslo znělo a proč?

MOJE REVOLUČNÍ HESLO

PROČ JSEM SI VYBRAL PŘÁVĚ TOTO?

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. et Bc. Alexandra Harabišová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jana Sladová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Uplatnění literárních žánrů utopie a dystopie v literární výchově na 2. stupni ZŠ
Název práce v angličtině:	Application of Literary Genres of Utopia and Dystopia in Literary Education at Lower Secondary School
Anotace:	Diplomová práce se zabývá žánry utopie a dystopie v literatuře pro děti a mládež a jejich uplatněním v hodinách literární výchovy na 2. stupni ZŠ. Teoretická část se zaměřuje na terminologii obou žánrů, na vývoj utopie a dystopie v české literatuře a na uplatnění těchto žánrů v literatuře pro děti a mládež. Praktická část diplomové práce je věnována metodickým návrhům, které se zaměřují na práci s vybranými texty dystopické literatury.
Klíčová slova:	utopie, dystopie, pracovní listy, metodické návrhy, výukové metody, práce s textem, literární výchova
Anotace v angličtině:	The master thesis deals with the description of genres of utopia and dystopia in young adult literature and their application in literary education at 2nd stage of elementary school. The theoretical part focuses on the terminology of both genres, on the development of utopia and dystopia in Czech literature and the application of these genres in young adult literature. The empirical part of the master thesis is devoted to methodological proposals that focus on working with selected texts of dystopian literature.

Klíčová slova v angličtině:	utopia, dystopia, worksheets, methodical proposals, teaching methods, work with text, literary education
Přílohy vázané v práci:	8 příloh: Pracovní list č. 1 Pracovní list č. 2 Pracovní list č. 3 Pracovní list č. 4 Pracovní list č. 5 Pracovní list č. 6 Pracovní list č. 7 Pracovní list č. 8
Rozsah práce:	75 stran, přílohy
Jazyk práce:	čeština